20. november 2003

Vækst med vilje – vækstskabende initiativer inden for mælke- og oksekødsproduktionen

Fødevareøkonomisk Institut
Afdeling for Jordbrugets Driftsøkonomi
Søren Marcus Pedersen
Johannes Christensen

Indholdsfortegnelse

Forord 3

1. Indledning 4
   1.1. Baggrund og formål 4
   1.2. Hvad forstås ved vækst? 4
   1.3. Afgrænsning 5

2. Rammebetingelserne for malkekvægholdet 7

3. Produktion og produktionsstruktur 14

4. Indtjenings- og kapitalforhold 21

5. Investeringsøkonomi 35

6. Kortlægning af barrierer og muligheder for vækst i kvægholdet 39

7. Initiativer og foranstaltninger til fremme af vækst og økonomi 47

Referencer 50

Forord

Som led i regeringens erhvervsøkonomiske strategi – vækst med vilje har Fødevareministeriets departement anmodet Fødevareøkonomisk Institut om at udarbejde et idékatalog med mulige initiativer til vækst og udvikling i det primære landbrug. Dette arbejdspapir beskriver økonomi-, produktions- og strukturudviklingen inden for kvægholdet samt mulige initiativer til fremme af vækst og udvikling. Arbejdspapiret er ét ud af 5 baggrundsnotater om kvægholdet, svineholdet, planteavl, pelsdyravl og fjerkræsektoren.

Hovedkonklusionerne er samlet i en fællesrapport for hele erhvervet. Dette arbejdspapir uddrager op til 8 mulige initiativer til fremme af vækst i erhvervet. Notatet er udarbejdet af forsker Søren Marcus Pedersen og forskningschef Johannes Christensen.

Der rettes en tak til chefkonsulent Niels Peter Skrubbeltrang, afdelingsleder Torben Wiborg og konsulent Niels Martin Vestergaard, Landskontoret for økonomi og Jura samt afdelingsleder Ole Kristensen og afdelingsleder Susanne Clausen, Dansk Kvæg som har medvirket ved tilrettelæggelse og redigering af arbejdet.

Fødevareøkonomisk Institut
Afdeling for Jordbrugets Driftsøkonomi
November 2003

Johannes Christensen

1. Indledning

1.1. Baggrund og formål

Fødevareministeriet har anmodet Fødevareøkonomisk Institut om inden udgangen af 2003 at udarbejde en rapport, der skal stille forslag om foranstaltninger og initiativer til fremme af vækst og udvikling i den primære jordbrugssektor. Rapporten indgår under arbejdet med regeringens vækststrategi – Vækst med vilje.

Det er besluttet, at der skal tages udgangspunkt i de enkelte brancher og sektorer inden for landbrugs- og gartnerierhvervet, men med vægt på primærbedrifternes fremtidige udvikling og vækst. For hver sektor laves en delrapport til kortlægning af vækstfaktorer og vækststrategier og afsluttende med en udpegning af 5 til 10 centrale forslag til foranstaltninger og initiativer.

Delrapporterne danner baggrund for en hovedrapport for henholdsvis gartneri og landbrug, der summerer resultaterne og foretager en prioritering der leder frem til en samlet konklusion og anbefaling af foranstaltninger og initiativer.

Denne delrapport vedrører malkekvægholdet inklusive oksekød og grovfoderproduktionen. Et rapportudkast er sendt til høring ved Dansk Kvæg og Landscentret, Økonomi og Jura. Sigtet hermed er at inddrage rådgivningens synspunkter og så vidt muligt nå til enighed om, hvilke forslag til foranstaltninger og initiativer, der bør prioriteres. I oktober/november 2003 afholdes en workshop, hvor alle landbrugssektorer er repræsenteret, og hvortil der vil foreligge udkast til en samlet rapport for landbruget.

1.2. Hvad forstås ved vækst?

Med økonomisk vækst i nationaløkonomien tænkes som regel på en stigning i BNP (bruttonationalproduktet) som kan være såvel mængde- som værdibaseret. I en analyse af malkekvægsektoren med udgangspunkt i primærbedriftens økonomi vil der ved økonomisk vækst blive forstået en forbedring af bedrifternes lønningsevne (evne til at aflønne arbejdskraften) og afkastningsgrad (evne til at aflønne den indsatte kapital) under de gældende rammebetingelser.

De vigtigste rammebetingelser findes i EU's landbrugspolitik, i landbrugsloven og i bestemmelser i tilknytning til miljø, fødevaresikkerhed og dyrevelfærd. For malkekvægholdet sikrer mælkekvoteordningen, at produktionen totalt set ikke kan stige målt i mængder (bort-

set fra mindre reguleringer i forbindelse med ændringer i landbrugspolitikken), men da kvoten er omsættelig kan nogle bedrifter godt øge mælkeproduktionen mod at andre reducerer eller mere normalt helt stopper produktionen.

Man kan naturligvis forestille sig, at kvoten ikke bliver udnyttet, så der ligefrem sker et fald i den samlede mælke- og oksekødsproduktion. Det må dog forventes, at det vil hænge sammen med, at bedrifternes økonomi generelt bliver forringet således, at mælkeproduktionen ikke kan konkurrere om kapital (herunder jorden) og arbejdskraft. Ressourcerne vil da overgå til en anden sektor, fx svineholdet, der tilsvarende vokser, eller blive anvendt uden for landbruget.

1.3. Afgrænsning

I delrapporten ses isoleret på, hvad der kan fremme kvægholdet og produktionen af mælk og oksekød fra en driftsøkonomisk synsvinkel. Der er ikke gjort overvejelser om sektorens samfundsøkonomiske betydning og om ressourcerne kunne udnyttes bedre ved overførsel til andre sektorer.

De forslag til foranstaltninger og initiativer, som er formålet, skal kunne få virkning inden for en mellemlang tidshorisont på 5 til 7 år og skal i store træk ligge inden for de gældende rammebetingelser.

I andre sammenhænge analyseres ændringer i landbrugsloven, ændringer af landbrugspolitikken, miljøregler m.v. og disse rammer ligger i denne sammenhæng fast, omend det er muligt at påpege særligt generende barrierer for malkekvægholdets udvikling og vækst. Analyserne skal med andre ord især koncentrere sig om de indre forhold i sektoren.

Forskning og teknologisk udvikling kan give nye muligheder i alle sektorer. Også her må der skelnes således at eventuelle forslag på dette område skal have en sådan karakter, at effekten vil kunne forventes inden for den skitserede tidshorisont. Det betyder, at en mere grundlæggende forskningsindsats ikke kan være en foranstaltning i denne sammenhæng, om end en sådan forskning kan vise sig meget afgørende på lang sigt.

I kapitel 2 gives en kort gennemgang af malkekvægsektorens rammebetingelser. I kapitel 3 analyseres produktionen og produktionsstrukturen og forventninger for de kommende år. I kapitel 4 gennemgås kvægbedrifternes indtjenings- og kapitalforhold. I kapitel 5 foretages en analyse af investeringsøkonomien for forskellige besætningsstørrelser og teknikker. Ka-

pitel 6 er det centrale kapitel i rapporten, idet det omhandler en kortlægning af et begrænset antal vækstskabende initiativer.

Analyserne er baseret på statistiske oplysninger om produktion, struktur og økonomi i malkekvægholdet, ligesom der er gjort brug af prognoser, udredninger og forskningsrapporter udarbejdet primært af danske institutioner, rådgivningsvirksomheder og myndigheder.

2. Rammebetingelserne for malkekvægholdet

Afsætning af mælk

Afsætningen af konsummælk har historisk set været orienteret mod hjemmemarkedet, mens en videre forarbejdning af mælk til smør, og andre mejeriprodukter i stigende grad er blevet afsat på eksportmarkederne. Hovedparten af produktionen fra de danske mejerier, hvor Arla Foods er den dominerende aktør, afsættes i andre EU lande, herunder Tyskland , Storbritannien og Sverige. I de to sidstnævnte har Arla Foods egne mejerianlæg og leveringsaftaler.

Langt den overvejende del af den danske mælk indvejes på mejerierne og alene en ubetydelig andel afsættes ved stalddøren. Mælk bliver handlet til afregningspriser, som på grund af de mange udbydere, ofte er givet på forhånd. Det er således vanskeligt for den enkelte landmand at påvirke priserne. I den henseende er det dog afgørende, at mælken overholder visse kvalitetskriterier. Traditionelt set har fedtprocent og celletal været centrale elementer ved prisfastsættelsen. Gennem årene er der dog kommet yderlige fokus på andre kvalitetsparametre. Arla Foods er ved at lancere kvalitetsprogrammet *Arlagården* med henblik på at leve op til markedets og forbrugernes krav om fødevaresikkerhed, dyrevelfærd og miljø.

De nye Arlakrav vil blandt andet omfatte en række specifikke krav til producenterne. Eksempelvis må transporttiden for køer ikke overstige 8 timer. Kraftfoder må alene indkøbes fra godkendte leverandører og der er krav om temperaturen på vaskevandet ved rengøring samt forbud mod anvendelse af fluegift i mælkerummet. Desuden må spildevandsslam fra kommunale rensningsanlæg ikke anvendes på markerne.

Med Arlagården ønsker Arla Foods at sidestille danske og svenske landmænd, hvor svenske landmænd tidligere har anvendt kvalitetsprogrammet Arla Kvalitet. Formålet med programmet er at signalere klare værdier i forhold til forbrugerne. I Sverige er der allerede krav om, at alle køer skal gå på græs og at genmodificeret foder ikke må anvendes i produktionen. Tilsvarende er der lignende omfattende kvalitetsprogrammer i Holland, Storbritannien, Tyskland og Frankrig.

Markedsordningen for mælk og mejeriprodukter.

Produktion af mælk og mejeriprodukter er underlagt EU's landbrugspolitik, som indbefatter en regulering af produktionen gennem mælkekvoter. Kvotesystemet for mælk blev etableret i 1984 og har eksisteret i snart 20 år. Det oprindelige formål med markedsordningen for mælk fra 1968 var, blandt andet, at sikre stabile leverancer af mælk, smør og ost til forbru-

gerne samt stabile høje priser til producenterne. Den danske mælkekvote udgør i dag 4.454 mio. kg mælk. (2002).

Markedsordningen vedrørende kvægsektoren består foruden mælkekvoten af en række ordninger (2002/03), en interventionspris for smør (24,48 DKK. pr. kg), skummetmælkspulver (15,33 DKK pr. kg) og ungtyre (20,74 DKK pr. kg) samt direkte tilskud til husdyrproduktion. Sidstnævnte inkluderer for året (2002/03) en række enhedspræmier til handyr (1.563 DKK), ammekøer (1.489 DKK) samt slagtepræmier (372-595 DKK afhængig af alder) og en særlig national støtte (konvolut) som er inddelt i en fast slagtepræmie og en rest slagtepræmie (Fødevareøkonomisk Institut 2002).

Den fastlagte mælkekvote sætter rammerne for den hjemlige produktion af mælk, hvilket betyder at en stadig højere mælkeydelse pr. ko reducerer antallet af malkekøer. Omvendt har kvotesystemet og markedsreguleringen, med især eksportrestitutioner og importafgifter betydet, at markedsprisen og indtjeningen i kvægholdet har været relativ stabil sammenlignet med andre sektorer i landbruget.

9-10 pct. af mælkeproduktionen er økologisk. Der betales herfor en merpris, som i dag er på omkring 15 pct. Hertil kommer en statslig tilskudsordning på 600 kr. pr. ha samt et særligt tilskud på 450 kr. pr. ha over 2 år i omlægningsperioden.

Agenda 2000

Som udgangspunkt vil rammebetingelserne for landbruget følge EU's markedsordning for mælk og mejeriprodukter inklusive agenda 2000 aftalen frem til 2008. Desuden har EU lagt en budgetramme hvor landbrugsbudgettet i princippet er fastlagt indtil år 2013 dog korrigeret for inflation. Rammerne dækker også optagelsen af de nye medlemslande og betyder, at eventuelle yderligere omkostninger og initiativer vil indebære reduktioner på andre områder.

På oksekødsområdet er ændringerne i forbindelse med Agenda 2000 pakken allerede trådt i kraft, hvilket indebærer, at præmierne er steget som kompensation for lavere priser på oksekød. Priserne har dog stabiliseret sig siden 2001. Ovennævnte forhold vil således være gældende i 2003.

De vedtagne ændringer for mejeriprodukter fra 2005 og frem, i forbindelse med Agenda 2000, er indeholdt i den følgende omtale af Midtvejsreformen.

EU's midtvejsreform

Mælk

EU's landbrugsministre vedtog den 26. juni 2003 en nye landbrugsreform hvis primære sigte er at afkoble støtten fra produktionen. Ved ordningen sker der en række tilpasninger af de gældende markedsordninger, herunder sænkes prisen på mejeriprodukter. Ligeledes afkobles dele af støtten til oksekødsproduktion.

Forslaget indebærer blandt andet, at interventionspriserne sænkes svarende til gennemsnitlig 20 pct. Reduktionen fordeles skævt, hvilket betyder en reduktion af prisen på skummetmælkspulver med 15 pct. i tre trin á 5 pct. fra 2004-2006 og på smør med 25 pct. fra 2004 til 2007.

Dette bliver delvis kompenseret gennem kvotepræmier og en national konvolut som indfases fra 2004 til 2006. I 2006 vil kvotepræmien udgøre ca. 26 øre pr. kg mælkekvote (35,5 Euro/tons), hvilket svarer til ca. halvdelen af prisreduktionen. Senest fra 2007 vil kvotepræmien blive afkoblet produktionen. Der er ikke vedtaget nogen yderligere kvoteændring i forhold til agenda 2000, hvor den forøges, for Danmarks vedkommende, med 1,5 pct. til 4.522 mio. kg. Kvoteordningen forlænges til 2015.

Desuden vil der være en række betingelser (cross compliance aftaler) for udbetaling af støtten, som indebærer overholdelse af en række fastsatte normer for miljø og dyrevelfærd på de enkelte bedrifter. En overtrædelse betyder reduktion i støtten.

Oksekød

For oksekød vil der også ske en afkobling af præmierne. For at undgå pludselige ændringer i oksekødssektoren vil der dog være mulighed for, at de enkelte lande kan fastholde en del af støtten som produktionsafhængig. Landene kan herved vælge 3 modeller: 1) Bevare op til 100 pct af det nuværende niveau for ammekopræmien og op til 40 pct af det nuværende niveau for slagtepræmien eller 2) Opretholde op til 100 pct af det nuværende niveau for slagtepræmien eller 3) Bevare op til 75 pct af det nuværende niveau for handyrpræmien (Fødevareministeriet 2003).

Som udgangspunkt er der forventning om, at Danmark vil følge den sidste løsningsmodel.

Ordningen følges op med et øvre nationalt loft for udgifter til kvægpræmier som følge af en evt. produktionsstigning, hvor støtten reduceres forholdsmæssigt, hvis loftet overstiges. Ellers sker der ikke væsentlige ændringer i forhold til markedsordningen og støtteniveauerne.

Korn
Hektarstøtten for korn afkobles. Det samme vil ske for helsæd og majs. Interventionsprisen reduceres ikke, men de månedlige tillæg halveres. Der vil fortsat være krav om 10 pct. af arealet med hovedafgrøderne (korn, oliefrø og proteinafgrøder) braklægges. For planteavlen i øvrigt er der en række særbestemmelser.

Beregning af afkobling
Ved anvendelse af en referenceperiode beregnes størrelsen af den afkoblede støtte, der fremover vil blive udbetalt til landmanden uafhængigt af den aktuelle produktion. Den udbetalte direkte støtte reduceres (modulation) efter en overgangsperiode med 5 pct. De frigjorte midler overføres til at styrke landdistriktspolitikken.

WTO (World Trade Organisation)
Sideløbende med forhandlingerne i EU som blev afsluttet med reformvedtagelsen den 26. juni 2003 arbejdes der med en international aftale om reducering af landbrugsstøtten i WTO-regi. En WTO aftale vil formentlig indebære en generel rammeaftale om reduktion af eksportstøtten og told på landbrugsvarer samt en reduktion af den interne støtte.

Det forventes, at landene kan nå til enighed om en rammeaftale i WTO-regi, som efter planen skal afsluttes senest 1. januar 2005. I den henseende betyder EU-landbrugsreformen, at det formentlig bliver nemmere at nå til enighed om en generel aftale i WTO-regi.

Konsekvenser af landbrugsreformen for malkekvægsektoren
Uanset administrationen af EU's reformforslag og en eventuel aftale i WTO vil malkekvægsektoren skulle tilpasse sig en stigende liberalisering.

Afgørende for markedsbalancen i EU vil være om mælkekvoten fortsat vil være begrænsende i de enkelte regioner. Det er således usikkert, om den danske konkurrenceevne fortsat er høj nok til, at den danske kvote vil blive udfyldt.

Ungtyre og ammekoproduktionen er i høj grad afhængig af EU præmierne, som i dag udgør mellem 40 og 50 pct. af indtægten for oksekødsproduktionen. En afkobling vil formentlig reducere oksekødsproduktionen, da støtten ikke længere vil være betinget af produktionen. Forskellige analyser konkluderer, at produktionen kan falde med op til 20 pct. (Munk 2003). Udbuddet vil dog afhænge af, hvilken model der vælges i den enkelte region. Generelt vil udbuddet uden tvivl falde i EU, hvilket dermed vil styrke markedsprisen.

Samtidig vil en afkobling generelt betyde, at der sker forskydninger i arealanvendelsen. Det antages fx, at grovfoderproduktionen i malkekvægssektoren vil skifte fra helsæd til græs (Mikkelsen 2003).

Miljøregler

For kvægbruget gælder i princippet de samme miljøregler som for resten af landbruget. Det vil sige, at produktionen af afgrøder, herunder grovfoder skal følge kvælstofnormerne for de pågældende afgrøder. Desuden er der krav om en effektiv udnyttelse af kvælstoffen i husdyrgødning og regler om opbevaring og udbringning af husdyrgødning.

Bedriften skal have installeret gyllebeholdere med en opbevaringskapacitet på 9 mdr., men for bedrifter, hvor dyreholdet går ude i sommerhalvåret, er det tilstrækkeligt med en kapacitet på 7 mdr.

De generelle harmoniregler for kvægbedrifter betyder, at på konventionelle bedrifter må der højest udbringes en husdyrgødningsmængde svarende til 1,7 DE (dyreenheder) pr. ha. På enkelte kvægbedrifter må der dog dispenseres med op til 2,3 DE pr. bedrift, hvis der dyrkes roer, græs eller græs-efterafgrøder på mindst 70 pct. af arealet. Der er således også krav om N- og P-analyser i forbindelse med den seneste husdyrbekendtgørelse fra 2002.

Hertil er en række andre skærpede krav til udbringningen (LR 2002).

Ligeledes er der indenfor de senere år blevet pålagt afgifter på anvendelsen af pesticider.

Med vandmiljøplan III, som er under forberedelse, vil der givetvis komme større fokus på fosforanvendelsen og betydningen for miljøet, ligesom der kan komme yderligere stramninger i relation til kvælstofudnyttelsen og anvendelsen af husdyrgødningen.

I henhold til landbrugsloven stilles krav om, at en del af arealet skal ejes og jo større besætning desto større krav. Udover 250 dyreenheder skal hele harmoniarealet ejes. Der er indført en regel om, at der ved anskaffelse af separationsanlæg kan ske en nedsættelse af arealkravet. Ved lavteknologisk separation er reduktionen 25 pct. og ved højteknologisk separation 50 pct. Dette vil især have betydning for bedrifter, der ønsker at udvide, men som har vanskeligt ved at købe det nødvendige tillægsareal. Omkostningerne ved separering er dog stadig meget høje i forhold til køb af tillægsjord.

I lov om jordbrugets anvendelse af gødning og om plantedække gives der mulighed for, at der i bedriftens gødningsregnskab fratrækkes det kvælstof, der er afsat til en registreret virksomhed, biogas- eller forarbejdningsanlæg. Derved kan landmanden i visse tilfælde få nedsat kravet til harmoniareal (og gødningsaftaler). Reglen har især betydning, hvis der via et gødningsbehandlingsanlæg laves fraktioner, der kan omsættes som handelsgødning.

Landbrugsloven

Landbrugsloven sætter rammerne for den primære drift i landbruget. Det vil sige, krav til uddannelse, dyrkningspligt, bopælspligt, sammenlægning, husdyrhold og arealkrav, afstandskrav, ejerskab, forpagtning og generel drift.

I forbindelse med strukturudviklingen indenfor erhvervet er det primært kravene til sammenlægning samt husdyrhold og arealkrav, som sætter en grænse for udviklingen. Der skal således dispenseres, hvis dyreholdet overstiger 750 DE. Ved sammenlægning og erhvervelse af ny bedrift er den maksimale arealgrænse på 125 ha, dog med mulighed for dispensation.

Landbrugserhvervet er i hovedtræk karakteriseret ved at være selvejende. Det vil sige, at ca. 90 pct. af landbrugsbedrifterne er enkeltmandsvirksomheder. I 1989 blev der med ændringen af landbrugsloven igen skabt mulighed for at andre ejerformer kunne tillades. Dette gælder også aktie- og andelsselskaber. I dag (januar 2002) er der således 1199 aktie og andelsselskaber, hvoraf 546 er enkeltmandsejede, 227 familieselskaber og 426 er selskaber med eksterne investorer uden for familien. Tilsammen udgør disse selskaber ca. 56.000 ha. (Landboforeningerne 2002).

Ifølge landbrugsloven er det tilladt at eje 3 landbrugsejendomme. Dette kan dog overskrides som følge af arv, tidligere erhvervelse eller anden dispensation.

Der er samtidig sket en større grad af forpagtning, hvilket betyder, at forpagtning i dag udgør 27,1 pct. af det dyrkede areal mod 7 pct. i midten af 60'erne.

Udvalget vedrørende forenklinger i jordlovgivningen har i sin betænkning stillet forslag om ændringer af arealgrænserne. Som det vigtigste skal nævnes:

- Ret til fri erhvervelse inden for en arealgrænse på 400 ha uden begrænsning af antal ejendomme eller højst 4 ejendomme uden arealgrænse.

- Ægtefæller kan erhverve en eller flere ejendomme uden der skal medregnes ejendomme som den anden ægtefælle ejer.

- Adgang til at anvende holdingkonstruktioner.

- Ved sammenlægning hæves arealgrænsen for den enkelte ejendom til 200 ha.

- Samdrift skal kunne ske uden areal-, antals- og afstandsbegrænsning.

- Forpagtning inden for en arealgrænse på 500 ha (uden antalsbegrænsning) eller højst 5 ejendomme (uden arealbegrænsning).

Vedtages disse regler af Folketinget er der tale om væsentlige udvidelser af grænserne for tilpasninger i ejendoms- og bedriftsstrukturen.

3. Produktion og produktionsstruktur

Bestanden af malkekøer er de seneste 5 år faldet med 47.000 køer til 623.000 i 2001, hvilket svarer til et fald på 7 pct. Dette skyldes dels EU's fastlagte mælkekvoter, som har ligget konstant i perioden samt en stadig stigende mælkeydelse. Den samlede bestand af kvæg har derfor været svagt faldende og udgør i dag 1,9 mio., inklusive kalve, tyre og stude.

Figur 3.1. Bestanden af kvæg (1997-2001)

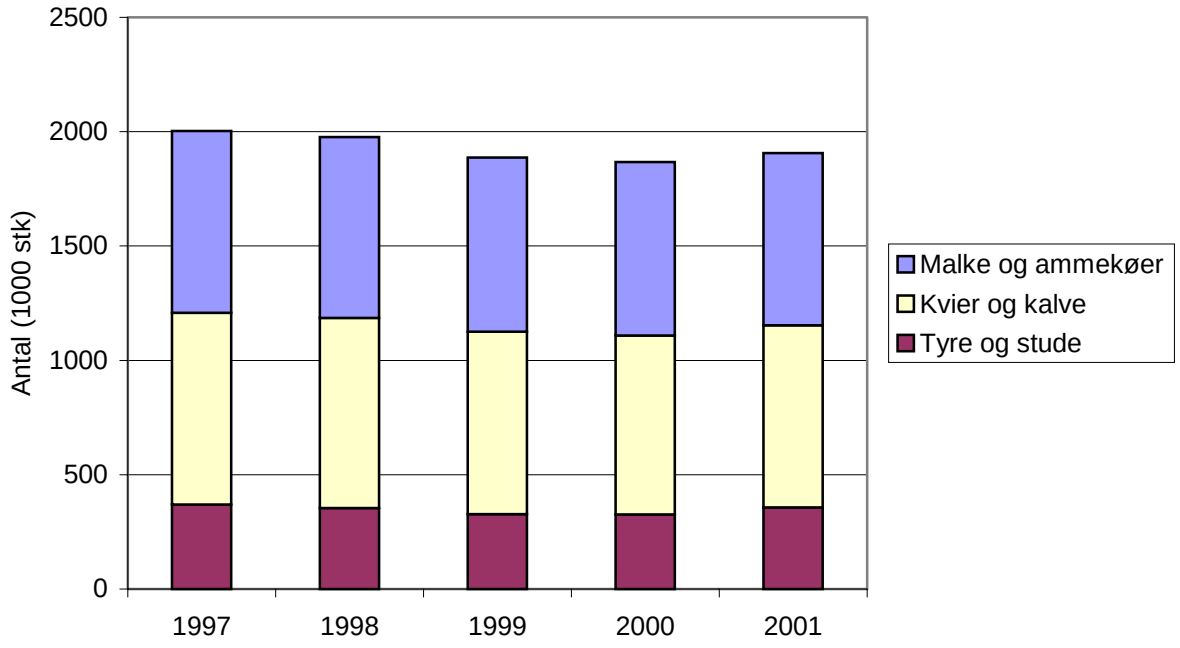

Kilde: Danmarks statistik (2002).

I år 2000 var der kvæg på 23.000 bedrifter og i henhold til Dansk Landbrugs opgørelser udgjorde det samlede antal besætninger med malkekøer 10.327 i år 2000, inklusive økologiske landbrug. En væsentlig del af bedrifterne fungerer som deltidsbrug (Landboforeningerne, 2001).

Økologi

Produktionen af økologisk mælk steg betydeligt i starten af 90'erne, men de senere år er omlægningen stagneret. Dette skyldes primært et fald i merprisen for økologisk produceret mælk i forbindelse med ophævelsen af medansvarstillægget i 1998. Medansvarstillægget udløses, hvis mere end halvdelen af den indvejede mælk afsættes som økologisk mælk, hvilket ikke har været tilfældet siden 1998. Merprisen for mælk ligger på 20 pct. af basis-

prisen for konventionel mælk, afhængig af fodertypen, hvilket indebærer at det for mange landmænd ikke er attraktivt at omlægge til økologi med den aktuelle prisforskel.

I dag udgør andelen af økologisk produceret mælk omkring 10 pct. af den totale produktion. Om en ejendom er egnet til omlægning afhænger af hvorvidt bedriftens jordtilliggende harmonerer med dyreholdet.

Figur 3.2 angiver udviklingen i det økologiske areal.

Figur 3.2 Økologisk mælkeproduktion, bedrifter og kvote

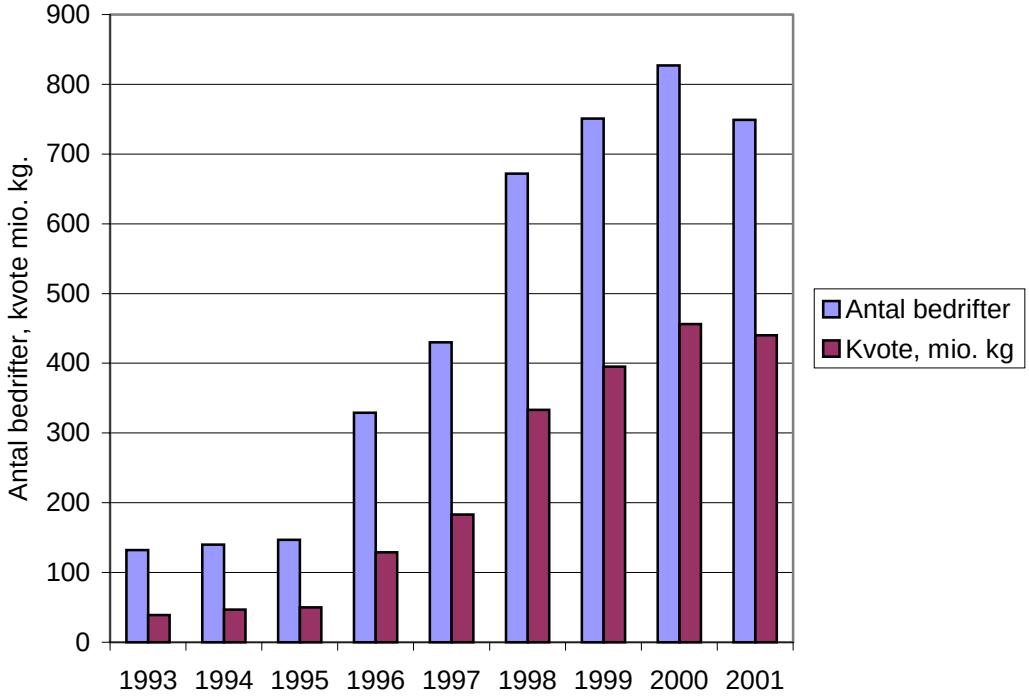

Kilde: Danmarks Statistik, 2002.

Geografisk fordeling

Malkekvægsektoren er overvejende dominerende i den vestlige del af Jylland herunder Ribe Amt, Ringkøbing Amt og Sønderjyllands Amt. Der er ca. 125 stk. kvæg pr. 100 hektar i Ribe Amt mod 20 stk. kvæg pr. 100 hektar i Storstrøms Amt. Sønderjylland og Ribe Amter tegner sig tilsammen for en bestand på 29 pct. af malkekøerne. Vest- og Nordjylland tegner sig tilsammen for en bestand på 45 pct. af malkekøerne.

Figur 3.3. Køer og kvæg fordelt efter amt, 2001

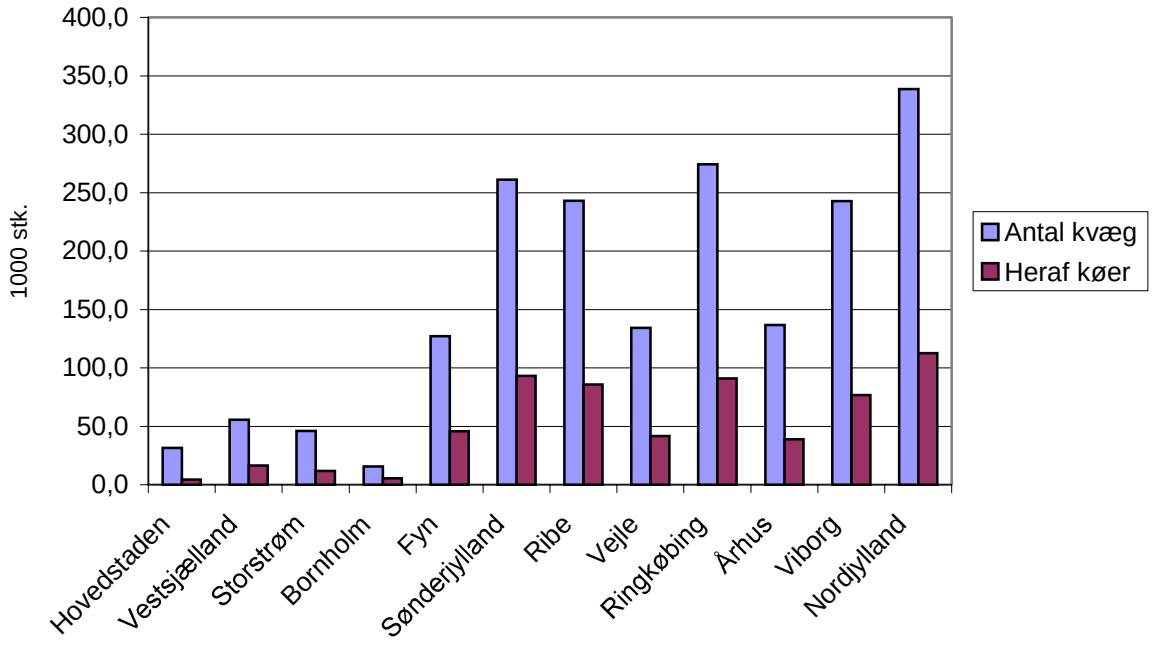

Kilde: Danmarks Statistik, Landbrug 2001.

Produktion og arbejdsindsats

Den samlede produktion på malkekvægbedrifterne har været relativ stabil gennem en årrække.

Figur 3.4. Antal bedrifter og mælkeproduktion fordelt på størrelser (2001)

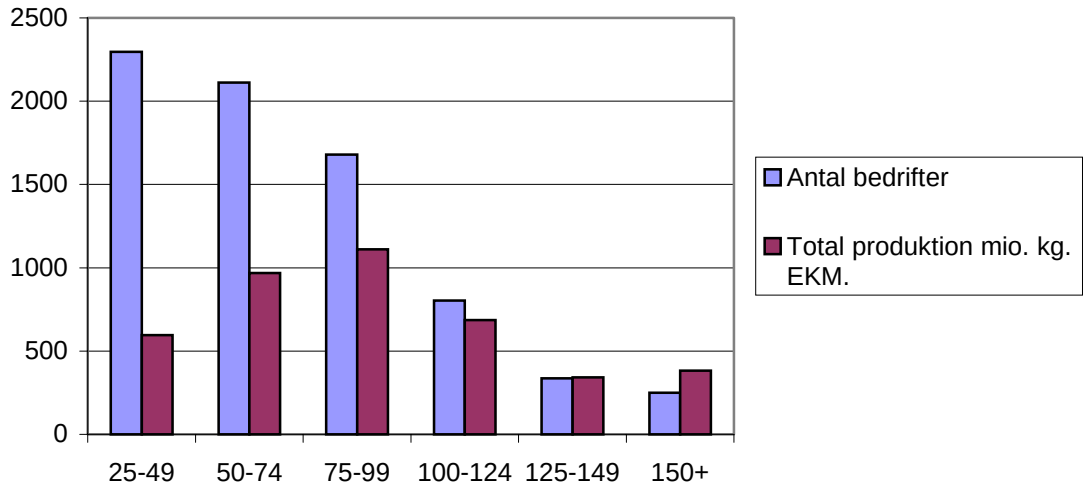

Kilde: Fødevareøkonomisk Institut 2003.

Hovedparten af de danske bedrifter (ca. 60 pct.) har besætninger på under 75 årskøer, og disse besætninger leverer alene 38 pct. af den totale mængde mælk. Figur 3.5 viser, at de største bedrifter (ca. 3 pct.) driver en besætning på over 150 malkekøer, hvilket svarer til en produktion på ca. 10 pct. af den samlede mængde mælk.

Der er en generel tendens, som går imod større mælkekvoter på bedrifterne som samtidig bliver færre i antal. Hovedparten af bedrifterne driver en besætning med en mælkekvote på under 600.000 kg. Der er kommet flere ejendomme med større kvoter de sidste år, mens antallet af bedrifter med under 600.000 kg kvote er faldet betydeligt. Denne udvikling forventes at fortsætte i de kommende år.

Figur 3.5. Antal bedrifter opdelt efter kvotestørrelse

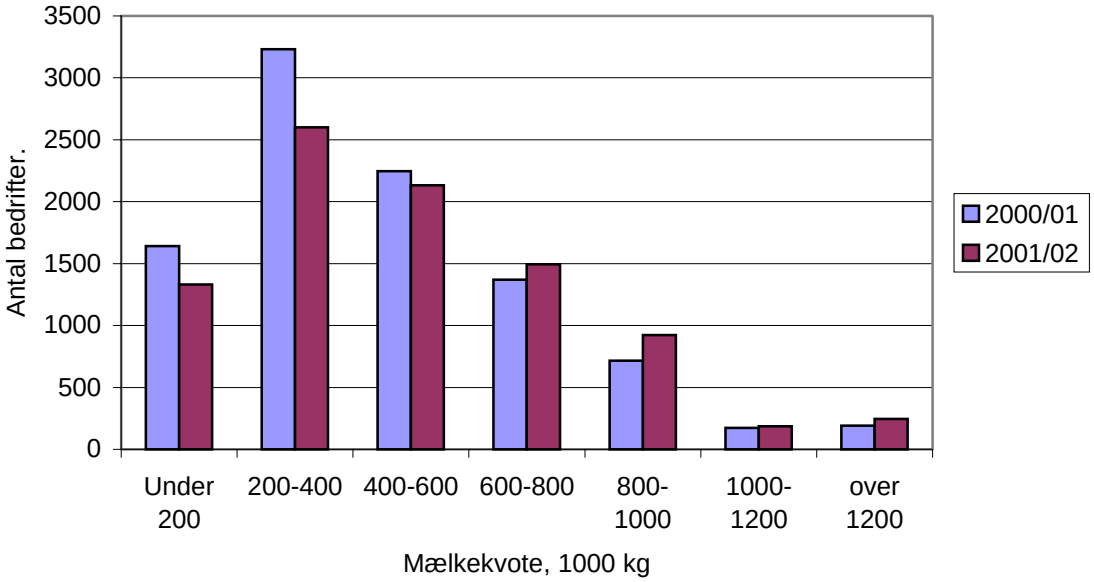

Kilde: Landboforeningerne 2002. Landøkonomisk oversigt 2002.

Det gennemsnitlige antal årskøer på bedrifterne var 68 stk. i 2001 med tilhørende opdræt. Hovedparten af bedrifterne er relativt små og beskæftiger ejeren plus eventuelt én medhjælper. De større bedrifter beskæftigede 2-3 medarbejdere. I 2001 var der omkring 1.500 besætninger med over 100 årskøer, men Dansk Landbrug skønner, at dette stiger til op imod 2.300 bedrifter i 2010 under forudsætning af en almindelig strukturudvikling i landbruget og en fortsættelse af EU's landbrugspolitik og Agenda 2000 (Landboforeningerne, 2002).

Den samlede beskæftigelse i malkekvægsektoren har været faldende, hvilket igen hænger sammen med strukturudviklingen. Kvægsektoren beskæftiger ca. 18.000 selvstændige og medhjælpere, hvilket svarer til omkring 25 pct. af beskæftigelsen i det primære jordbrug. Hertil er der 9.100 ansatte i mejerisektoren og et mindre antal beskæftige i forarbejdningen af oksekød.

På bedriftsniveau har der vist sig at være stor forskel på arbejdsindsatsen, hvilket i nogen grad skyldes stordriftsfordele. Figur 3.6 viser arbejdsindsatsen blandt forskellige størrelsesgrupper som gennemsnitligt ligger på ca. 40 timer pr. årsko.

Figur 3.6. Arbejdsindsats, timer pr. årsko (2001)

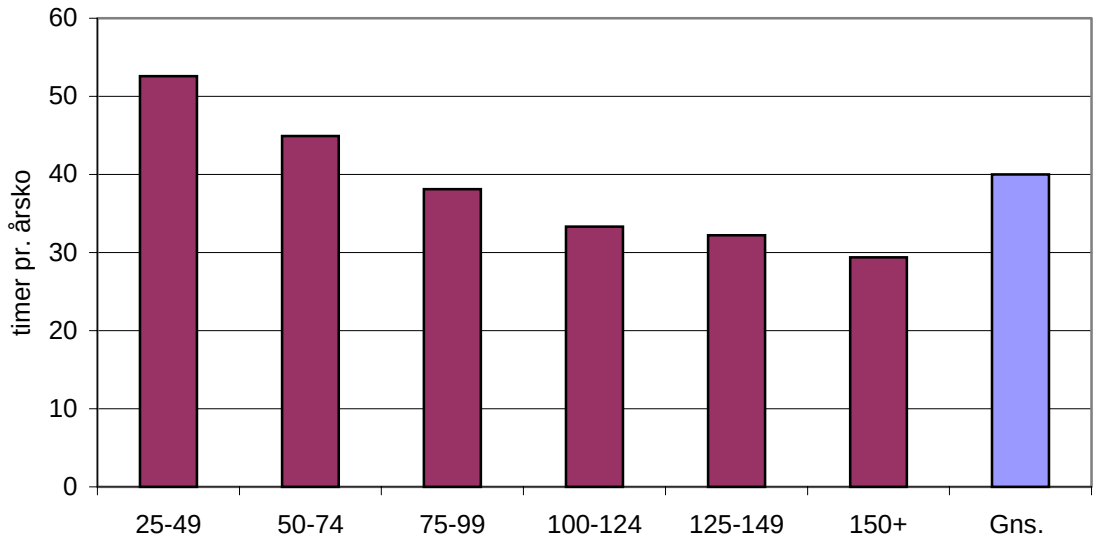

Kilde: Fødevareøkonomisk Institut, Serie B, udskrift af M. Kristoffersen, (2003).

Mælkeproduktionen i 2010

Landboforeninger foretog i 2002 en beskrivelse af udviklingen for landbruget frem til år 2010. Fremskrivningen bygger på 3 scenarier: Et basis scenario samt tre alternative scenarier som beskriver udviklingen hvis (1) mulighederne for strukturtilpasning begrænses, (2) hvis der lægges yderligere restriktioner på anvendelsen af landbrugsjord og (3) hvis landbrugsstøtten ophæves.

Basisscenariet
I det følgende opsummeres fremskrivningen og konklusionerne fra basisscenariet, som viser en sandsynlig udvikling for landbrugserhvervet i de kommende år.

Det forventes, at efterspørgslen generelt falder som følge af lavere befolkningstilvækst sammenlignet med de foregående år. Samtidig vil der være begrænsede muligheder for at udvide de dyrkede arealer og stigningen i hektarudbytterne vil være faldende.

I basisscenariet bygger fremskrivningen på kendt teknologi og verdensmarkedet for fødevarer vil i højere grad blive uafhængigt af politiske indgreb og støtteordninger.

Det forudsættes, at agenda 2000 fortsætter indenfor de rammer som tidligere er beskrevet. Den i mellemtiden nye vedtagelse af EU-landbrugsreformen vil formentlig ikke ændre væsentligt på disse forudsætninger. I den henseende giver prognosen stadig et generelt billede af et forventet udviklingsforløb for malkekvægsektoren.

Mælkeprisen reduceres ifølge denne prognose fra 2,50 til 2,31 pr. kg. Dette sker i forbindelse med en reduktion af interventionsprisen på 15 pct. fra 2005 til 2008. Samtidig forudsættes det at en mælkepræmie introduceres som i gennemsnit vil udgøre 19 øre pr. kg. I den nyligt vedtagne reform er det besluttet af reducere mælkeprisen (skummetmælkspulver og smør) med gennemsnitligt 20 pct. Desuden fremrykkes reformen med 1 år.

Det forventes, at den gennemsnitlige mælkeydelse stiger med 2 pct. årligt som følge af bedre grovfoderkvalitet og genetisk fremgang. Som følge heraf forventes antallet af malkekøer at falde. EU-reglerne vil betyde at antallet af slagtedyr falder med 15 pct.

Foderroeproduktionen vil blive erstattet af majs og det forventes af arealet med helsæd halveres. Dette følger den tendens vi har oplevet de senere år på grovfoderområdet. Arealer til afgræsning må også forventes at stige.

For oksekød vil der ske en reduktion i basisprisen som i hovedtræk kompenseres via præmieforhøjelser.

Udviklingen for malkekvægsektoren 2000-2010
Som udgangspunkt vil den totale mælkeproduktion fastholdes i de kommende år, hvilket grundlæggende hænger sammen med en forventningen om en fortsættelse af mælkekvoteordningen. Den seneste EU-reform fastholder dette udgangspunkt. Oksekødproduktionen

som ikke direkte er knyttet til mælkeproduktionen vil sandsynligvis falde som følge af de lave afregningspriser og en delvis afkobling af støtten.

Samtidig må det forventes, at en bedre udnyttelse og højere ydelse i grovfoderproduktion vil resulterer i et mindre grovfoderareal. I en fremskrivning foretaget af Fødevareøkonomisk forventes grovfoderarealet at falde med godt 100.000 ha (Fødevareøkonomisk Institut 2002).

Ifølge landboforeningerne vil udviklingsforløbet resultere i en kraftig reduktion i antallet af malkekobesætninger fra 10.327 til 4.800 besætninger i 2010. Samtidig vil den gennemsnitlige malkekobesætning stige fra 61,5 til 108,7 køer pr. bedrift og den samlede malkekobesætning vil falde til 522.000 stk. i 2010. Samtidig er der et fortsat fald i oksekødproduktionen.

Tabel 3.1. Antal besætninger med malkekøer fordelt på størrelsesgrupper 1990-2010

Besætningsstørrelse (malkekøer)	1990	2000	2010
1-29	10.571	2.045	400
30-39	6.813	2.441	500
50-74	3.352	2.710	500
75-99	780	1.587	600
100-199	400	1.432	2.300
>200	19	112	500
Antal besætninger, i alt	21.935	10.327	4.800
Gns. besætningsstørrelse, stk.	34,3	61,5	108,7
Malkekobestand, 1000 stk.	753	636	522
Gns. Mælkeydelse pr. ko, kg.	6.297	7.426	9.046
Mælkeproduktion, mio. kg	4.742	4.720	4.721
Ammekobestand, 1.000 stk.	87	121	115
Spædkalveeksport, 1.000 stk.	-	40	50
Udbud til slagtning i Danmark, 1000 stk.	773	668	571
- heraf handyr, 1.000 stk.	420	295	234
Okekødproduktion, 1.000 stk.	202	156	131

Kilde: Landboforeningerne, 2002. Dansk landbrug 2010 – udviklingsscenarier.

4. Indtjenings- og kapitalforhold

Indtjeningen i malkekvægsektoren har som helhed været forholdsvis stabil i en årrække og sektoren udgør stadig en væsentlig del af den samlede beskæftigelse i det primære erhverv.

I tabel 4.1 er vist et sektorregnskab for malkekvægsektoren med opdræt. Den samlede produktionsværdi har i perioden 1997-2001 ligget på mellem 13,0 og 13,9 mia. kr.[1]. Forbruget af varer og tjenester har efter et fald fra 1997 til 1999 været stigende og udgjorde 7,7 mia. kr. i 2001. Stykomkostninger vedr. grovfoder har været stigende mens udgifter til korn og kraftfoder har været faldende set over en femårig periode. Samtidig har afskrivningerne og øvrige omkostninger været stigende

Samlet set er nettorestindkomsten faldet fra 4,4 mia. i 1998 til 3,6 mia. kr. i 2001. Denne del skal aflønne ejeren, familiens egen arbejdsindsats og forrente kapitalindsatsen.

Tabel 4.1. Sektorregnskab, malkekøer og opdræt 1997-2001

mio. kr.	1997	1998	1999	2000	2001
Produktionsværdi	**13.536**	**13.864**	**13.022**	**13.205**	**13.678**
- heraf mælk	11.106	11.440	10.817	10.965	11.388
- heraf tilvækst	1.264	1.291	1.111	1.118	906
Korn og kraftfoder	2.765	2.635	2.412	2.454	2.687
Indkøbt foder	707	682	653	661	673
Øvrige husdyromkostninger	835	852	870	873	939
Energi	168	151	142	156	171
Maskinstation	103	128	129	130	143
Stykomk. vedr. grovfoder	1.605	1.607	1.539	1.533	1.847
Vedligeholdelse	769	765	775	758	748
Andre omkostninger	464	474	483	499	514
Varer og tjenester	**7.415**	**7.293**	**7.004**	**7.063**	**7.724**
Bruttofaktorindkomst	**6.121**	**6.571**	**6.017**	**6.142**	**5.954**
Afskrivninger	1.282	1.305	1.371	1.365	1.412
Ejendomsskat	69	76	75	81	108
Grønne afgifter	34	37	40	44	44
Nettofaktorindkomst	**4.735**	**5.153**	**4.532**	**4.653**	**4.390**
Lejet arbejdskraft	818	794	791	764	781
Nettorestindkomst	**3.917**	**4.359**	**3.741**	**3.889**	**3.609**
Beskæftigelse, årsværk[1)]	**21.540**	**20.454**	**19.302**	**18.588**	**18.046**
Arbejdsindsats, brugerfamilie	16.294	15.509	14.561	14.163	13.609

[1)] 1 årsværk = 1.665 timer.

Kilde: Fødevareøkonomisk Institut, udarbejdet af R. A. Nielsen og H. B. Pedersen.

[1] Sektorregnskabet inkluderer ikke slagtekalve som udgør en produktionsværdi på ca. 1,1 mia. kr. (2001), FØI

Mælkeydelse og markedspris

Kvægsektoren har ligesom de øvrige sektorer i landbruget oplevet betydelige teknologiske fremskridt og heraf stigninger i produktiviteten. Som det fremgår af figur 4.1 har mælkeydelsen været jævnt stigende de seneste 10 år og ligger i dag (år 2001) på et gennemsnitligt niveau omkring 7.200 kg om året. Siden starten af 90'erne er ydelsen steget med ca. 1.000 kg pr. årsko. De mest effektive bedrifter har en mælkeydelse på over 8.000 kg EKM, mens de mindst effektive bedrifter har en ydelse på under 6.000 kg EKM. Mælkeydelsen er dog typisk lavere blandt jerseykøer end for SDM og RDM besætninger, men fedtprocenten er normalt højere for jerseykøer ligesom foderomkostningerne ofte er lavere. På trods af at ydelsen kan variere afhængig af kvægrace er der stadig plads til yderligere effektivisering på mange bedrifter.

Figur 4.1. Gennemsnitlig mælkeydelse pr. malkeko og salgspris ab landmand

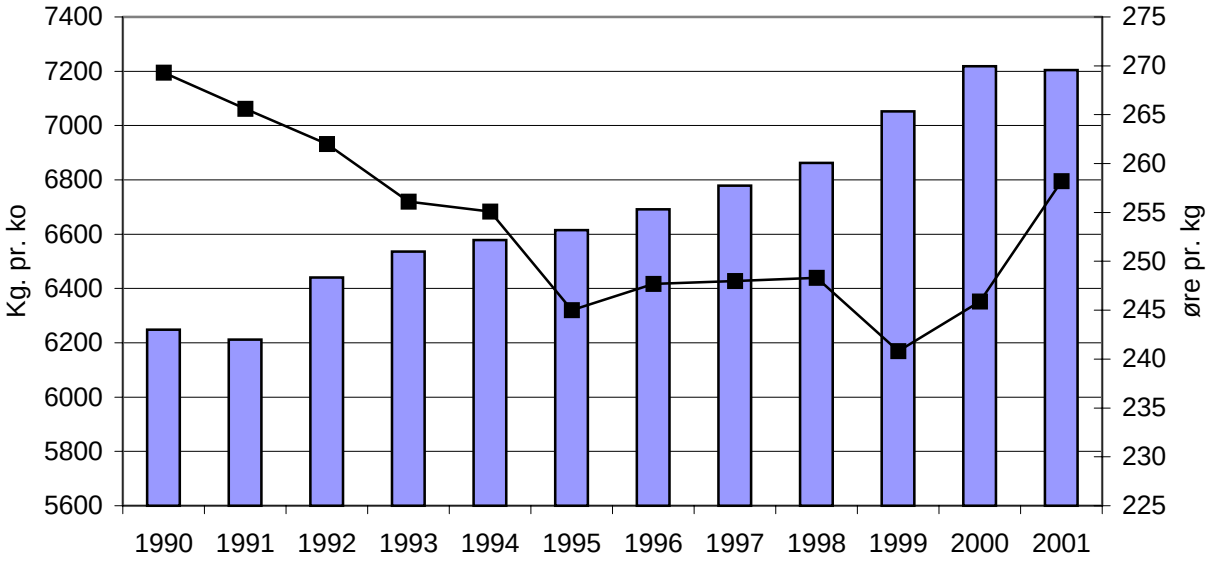

Kilde: Danmarks Statistik (2002), inkl. økologi.

Prisen på mælk har været understøttet af EU's markedsregulering og kvoteregulering. Kvægsektoren har derfor ikke været udsat for de samme kraftige prisudsving i afsætningsleddet som fx svinesektoren har oplevet i de senere år.

Prisen for mælk afhænger af celletallet samt fedt- og proteinindhold. Afregningsprisen for mælk fra jerseykøer er pr. kg betydeligt højere end for mælk fra tunge racer, men målt pr.

ko er forskellen noget mindre. Der er nogen variation i afregningsprisen som følge af kvalitetsforskelle.

Oksekød

Produktionen af oksekød er tæt relateret til mælkeproduktionen. Prisen for oksekød har været faldende de senere år, hvilket har afspejlet sig i den samlede salgsværdi for oksekød. Den danske og europæiske produktion af oksekød har været påvirket af først BSE-krisen og senere mund- og klovsygen. Danmark mærkede ikke mund og klovsygen her i landet, men der er registreret enkelte tilfælde med BSE (kogalskab). BSE-krisen har betydet en faldende efterspørgsel på oksekød i hele Europa med heraf faldene priser. En række forskellige veterinære foranstaltninger er siden hen blevet indført og markedet er igen ved at stabilisere sig (Fødevareøkonomisk Institut, 2002).

Som det fremgår af figur 4.2 er den samlede salgsværdi for kvæg til slagterierne faldet fra næsten 2,7 mia. kr. i 1998 til lige godt 2,1 mia. kr. i 2002. Den faldende salgsværdi skyldes primært de kraftigt faldende priser på oksekød på det europæiske marked, som igen har påvirket afregningspriserne på slagterierne (se figur 4.3). Prisen faldt fra ca. 17 kr. kg til 14 kr. kg slagtet vægt i perioden 1998-2002. Derimod er der sket en betydelig kompensation i dyrepræmierne. Alene fra 2001-2002 steg handyr- og ammeko-præmierne med henholdsvis 13 og 10 pct. og præmierne i den nationale konvolut steg med henholdsvis 47 og 67 pct for den faste præmie og restpræmien (Fødevarekonomisk Institut 2003).

Figur 4.2. Salgsværdien for kvæg[1)], slagtninger på slagterier

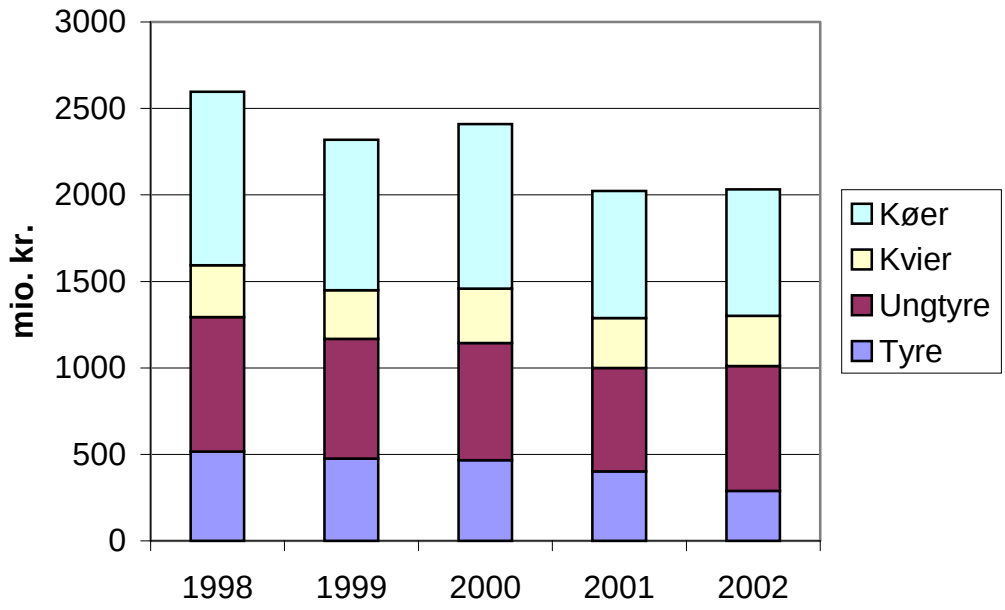

[1] Excl. Stude m.v.

Kilde: Danmarks Statistik, Landbrug (flere årgange).

Figur 4.3. Afregningspriser for kvæg og oksekød

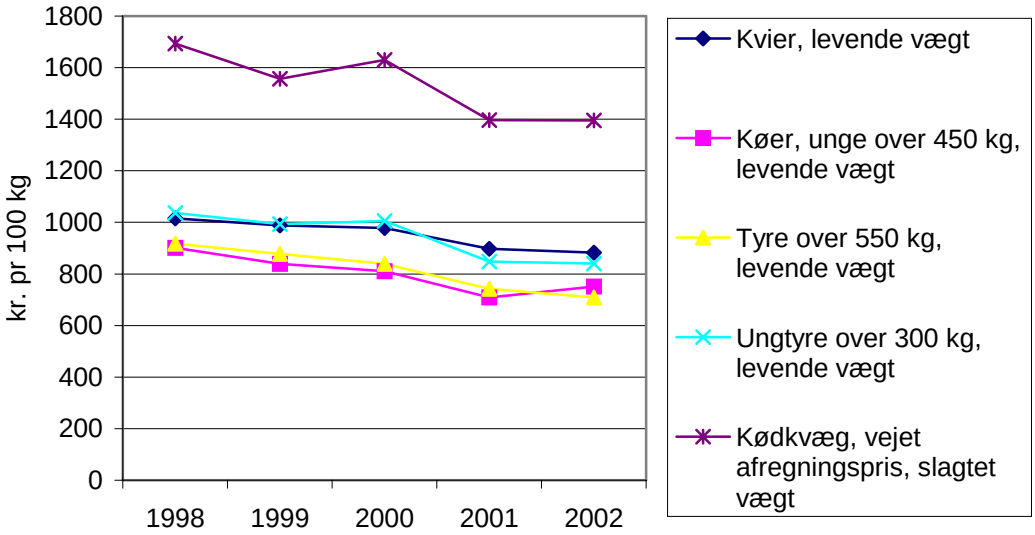

Kilde: Fødevareøkonomisk Institut, Serie C, flere årgange.

Indtjeningen

Set over en 5-årig periode har indtjeningen generelt set været faldende i kvægsektoren. Hvis man ser på malkekvægbedrifterne som helhed (inkl. kalve og oksekødproduktionen) var lønningsevnen i 2001 under 60 kr. pr. time, hvilket i princippet betyder, at ejerne aflønnes med under det halve af overenskomsten i landbruget. Lønningsevnen er her defineret som bedriftens nettooverskud plus arbejdsindsats, hvor arbejdsindsatsen både udgør løn til medarbejdere og ejer. For år 2001 er værdien af arbejdsindsatsen opgjort til 128 kr. pr. time som svarer til overenskomstsatsen i landbruget. Foruden den løbende indtjening har der været betydelige kapitalgevinster.

I perioden 1997-2001 er lønningsevnen faldet fra 79 kr. pr. time til 58 kr. pr. time. Den faldende lønningsevne skyldes flere forhold. Der er sket en stigning i bruttoudbyttet, men samtidig er der også sket en stigning i renteudgifterne som følge af de øgede investeringer i staldsystemer. Udgifterne til foder er også steget relativt fra 2000 til 2001 sammenholdt med stigningen i bruttoudbyttet.

Der er dog stor forskel på lønningsevnen ved produktion af mælk, ammekøer, opdræt og slagtekalve. Således er der en negativ lønningsevne ved produktion af ammekøer og speci-

elt opdræt af kælvekvier, mens lønningsevnen for malkekøerne i gennemsnit udgjorde 124 kr. pr time (2001), hvilket dog er et fald på 5 kr. i forhold til det foregående år.

Figur 4.4. Lønningsevne for kvæg, konventionelle bedrifter

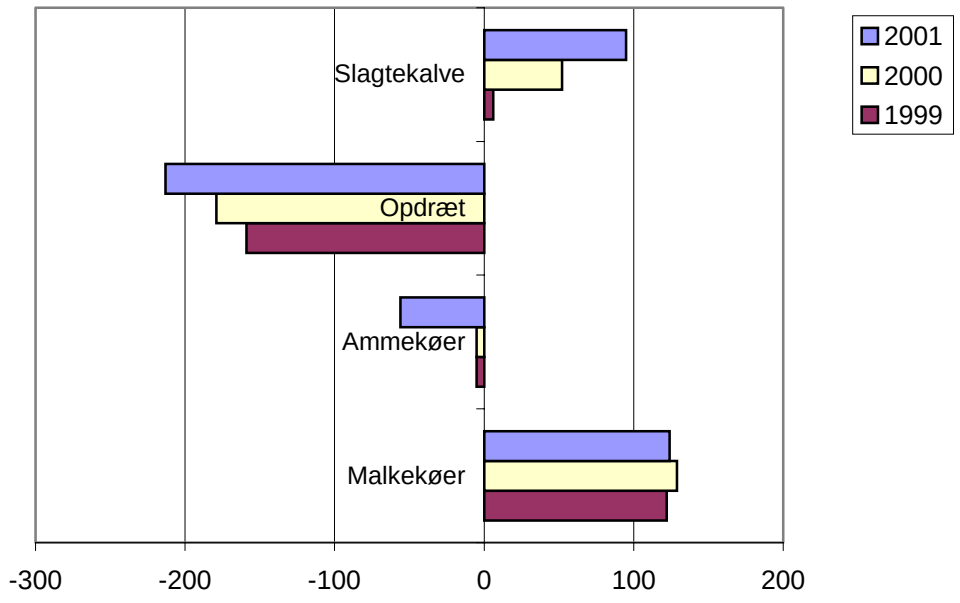

Kilde: Fødevareøkonomisk Institut, serie B (flere årgange).

Lønningsevne og størrelsesøkonomi

Lønningsevnen har generelt været højest på de større fuldtidsbedrifter. Dette skyldes blandt andet en bedre udnyttelse af arbejdskraften samt en mere effektiv produktion af eget grovfoder. Desuden har de større ejendomme relativt set mindre udgifter til forsikringer, maskinstation og diverse omkostninger, herunder regnskabsføring.

Tabel 4.2 viser produktionsværdien, omkostninger og lønningsevnen blandt de forskellige størrelsesgrupper. Af tabellen fremgår det, at lønningsevnen er næsten 100 kr. højere pr. time for den største størrelsesgruppe sammenholdt med den laveste størrelsesgruppe. På trods af positiv lønningsevne for alle grupper er det også klart, at de mindste bedriftstyper generelt set ikke har kunnet aflønne mere end 80 kr. pr. time. Hvilket skal ses i forhold til en rimelig lønningsevne på ca. 128 kr. pr. time.

Tabel 4.2. Størrelsesgrupper, produktionsværdi og omkostninger, 2001

	---------- Årskøer ----------						
	25-49	50-74	75-99	100-124	125-149	150+	Hele landet
PRODUKTIONSVÆRDI	---------- kr. pr. årsko ----------						
Produktionsværdi, i alt	**17.632**	**19.395**	**20.106**	**20.158**	**19.349**	**19.608**	**19.306**
Mælk	16.571	18.267	18.825	18.895	18.262	18.521	18.169
Værdi af tilvækst	-270	-499	-430	-477	-651	-603	-485
Husdyrgødning	813	827	827	835	826	873	828
Specifikke tilskud	150	138	134	126	139	131	138
Generelle tilskud	67	192	175	178	164	68	149
Tilskud vedr. grovfoder	301	470	575	601	609	618	507
OMKOSTNINGER							
Omkostninger 1	**7.509**	**8.108**	**8.339**	**8.488**	**8.263**	**8.375**	**8.136**
Korn og kraftfoder	3.263	3.341	3.380	3.504	3.522	3.603	3.395
Indkøbt grovfoder	421	678	780	648	699	750	662
Dyrlæge og medicin	421	490	473	472	430	418	460
Inseminering	201	222	216	232	210	190	213
Kontrolomkostninger	149	179	170	166	135	145	163
Andre husdyromkostninger	299	331	356	371	354	347	342
Energi	210	232	221	226	227	216	223
Maskinstation	185	182	189	198	184	167	184
Rentebelastning, besætning og beholdninger	214	214	209	214	222	205	215
Omkostninger 1 vedr. grovfoder	2.146	2.239	2.345	2.457	2.280	2.334	2.279
Dækningsbidrag 1	**10.123**	**11.287**	**11.767**	**11.670**	**11.086**	**11.233**	**11.170**
Omkostninger 2	**8.466**	**7.559**	**6.775**	**6.274**	**6.182**	**5.921**	**7.132**
Arbejdsindsats	5.786	4.825	4.114	3.591	3.527	3.216	4.411
Vedligeholdelse, inventar	519	559	552	558	539	633	561
Afskrivning, inventar	524	660	718	801	784	770	699
Rentebelastning, inventar	114	137	160	166	164	160	149
Omkostninger 2 vedr. grovfoder	1.523	1.378	1.231	1.158	1.168	1.142	1.312
Dækningsbidrag 2	**1.657**	**3.728**	**4.992**	**5.396**	**4.904**	**5.312**	**4.038**
Omkostninger 3	**3.904**	**3.983**	**4.018**	**3.931**	**3.960**	**3.795**	**3.960**
Energiafgift	35	41	39	41	40	37	39
Forsikringer	195	186	164	163	148	145	173
Diverse omkostninger	374	332	288	259	241	219	298
Vedl. og afskr., bygninger	699	678	750	731	772	725	721
Rentebelastning, bygninger	1.436	1.537	1.601	1.595	1.625	1.579	1.565
Omkostninger 3 vedr. grovfoder	1.165	1.209	1.176	1.142	1.134	1.090	1.164
Omkostninger, i alt	**19.879**	**19.650**	**19.132**	**18.693**	**18.405**	**18.091**	**19.228**
Nettooverskud	**-2.247**	**-255**	**974**	**1.465**	**944**	**1.517**	**78**
Lønningsevne	**4.400**	**5.199**	**5.571**	**5.456**	**4.864**	**5.087**	**5.047**
Lønningsevne, kr. pr. time.	**84**	**116**	**146**	**164**	**151**	**173**	**124**

Kilde: Serie B, Fødevareøkonomisk Institut, M. Kristoffersen, 2003.

Nye staldsystemer
Der er i de senere år investeret betydeligt i nye løsdriftsstaldsystemer på mange kvægbedrifter. Andelen af løsdriftsstalde er steget fra 37,5 procent til 47,5 procent indenfor de seneste 2 år. Idet det overvejende er de større bedrifter som har investeret i løsdriftssystemer er det samtidig 2/3 af alle køer som går i løsdrift (Philipp og Mikkelsen, 2003).

Dette afspejler sig også økonomisk. De større størrelsesgrupper har således investeret betydelig mere sammenholdt med de mindre størrelsesgrupper og har således noget højere afskrivninger og renteomkostninger.

Omkostninger til grovfoder
Malkekvægsektoren adskiller sig fra mange svinebedrifter ved at en betydelig del af foderet produceres på ejendommen. Enten i form af afgræsning eller som grovfoder-ensilage.

Foderroer har tidligere udgjort en væsentlig del af grovfoderet på mange kvægbedrifter, men i de senere år har majs udgjort en stadig sigende andel af grovfoderarealet på bekostning af roer. Forholdet er særligt gældende på fuldtidsbedrifter, mens de mindre bedrifter stadig anvender en del roer i kombination med afgræsning.

Arbejdsindsatsen
Arbejdsindsatsen er væsentlig forskellig på de større og mindre bedrifter. Forskellen er direkte relateret til størrelsen på ejendommen og udgør næsten 2.500 kr pr. årsko. Dette svarer til 250.000 DKK på en ejendom med 100 årskøer.

Omsummering
I korte træk kan det konkluderes at der er 3 størrelsesøkonomiske forhold, som har særlig betydning for malkekvægbedrifterne. Dette betyder, at de større ejendomme i hovedtræk har:

- Lavere arbejdsindsats
- Lavere omkostninger til produktion af grovfoder og
- Lavere omkostninger til regnskabsføring, forsikringer mv.

Spredning i driftsresultat

En undersøgelse af Landscentret, Økonomi og Jura viser, at driftsresultatet varierer betydeligt mellem forskellige bedriftsgrupper. Undersøgelsen bygger på 1.106 bedrifter som har indberettet deres driftsregnskab til de landøkonomiske foreninger (Vestergaard 2003).

På de større fuldtidsbedrifter (det vil sige på bedrifter med over 200 årskøer) er driftsresultatet i gennemsnit omkring 300.000 kr. Den bedste femtedel har et driftsresultat på ca. 1,25 mio. kr., mens den dårligste femtedel har et negativt driftsresultat på op mod en halv mio. kr.

Spredningen er som forventet betydelig mindre blandt de mindre ejendomme (20-110 årskøer) og driftsresultatet for disse ejendomme er lidt lavere (200-250.000 kr.). Det er dog først på ejendomme med over 200 årskøer, at der reelt sker en væsentlig gns. stigning i driftsresultatet. Det kunne således tyde på, at stordriftsfordelene først slår igennem, når bedriften når en vis størrelse.

Den samme undersøgelse beskriver samtidig udviklingen i driftsresultatet i perioden 1996-2001 blandt forskellige bedriftsgrupper. I undersøgelsen inddeles de enkelte ejendomme i 5 lige store grupper efter deres indtjening. Dermed er det muligt at bedømme ”vandringen” mellem de forskellige grupper over tid.

Figur 4.5 viser den 5-årige vandring blandt 226 bedrifter som lå i den mellemste indtjeningsgruppe (gruppe 3) i 1996.

Figuren viser, at en væsentlig del (62 procent) har flyttet gruppe det første år, heraf er der flere kolleger som flyttet til en ringere gruppe (50 procent) end til en bedre gruppe (24 procent) set over en 5-årig periode. Dette indikerer, at der er flere af bedrifterne med den dårligste indtjening som lukker.

Figur 4.5. Mellemste indtjeningsgruppes vandring fra 1996-2001

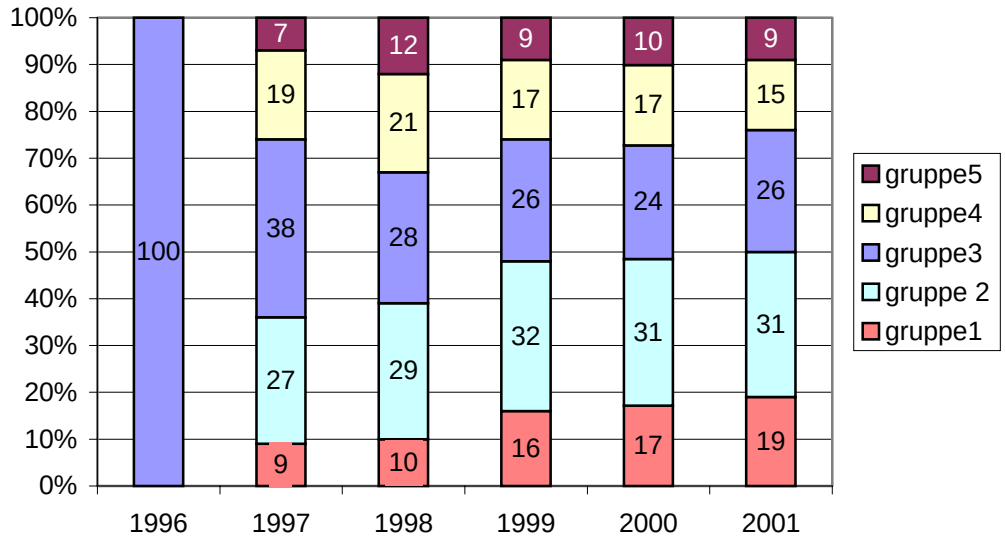

Note: Baseret på 226 bedrifter.
Gruppe 1 viser gruppen med den dårligste indtjening og gruppe 5 den bedste indtjening.

Kilde: Vestergaard, Dansk Kvæg 2003.

Forskelle i indtjening, aktiver og egenkapital på 13 studielandbrug

En sammenligning blandt 13 studielandbrug illustrere ligeledes, at der er betydelig forskel i driftsresultatet blandt kvægbedrifterne. Det er vanskeligt at pege isoleret på specifikke områder, som er skyld i bedrifternes indtjeningsforhold. Generelt set er det et spørgsmål om god ”allround” driftsledelse. Der er alligevel en lille tendens som peger i retning af at bedrifter som specialiserer sig i stalden og investere mindre i planteavlen evner at skabe en lønsom indtjening. Tilsvarende har de ejendomme som evner at reducere foderomkostningerne uden at sænke mælkekvaliteten vist, at det kan lade sig gøre at opretholde en lønsom produktion.

Blandt de 13 konventionelle studielandbrug var den bedste og dårligste afregningspris henholdsvis 2,63 og 2,36 pr. kg EKM i 2001, hvilket er en forskel på 27 øre pr. kg EKM. Med en mælkekvote på 1. mio. liter. vil det svare til et årligt tab eller gevinst på 270.000 kr. Der er altså betydelige gevinster at hente ved en god kvalitet og afregningspris. Såfremt landmanden samtidig formår at holde foderomkostningerne nede.

Figur 4.6. Studielandbrug: Resultat, årskøer pr. ha, omkostninger pr. foderenhed og mælkepris

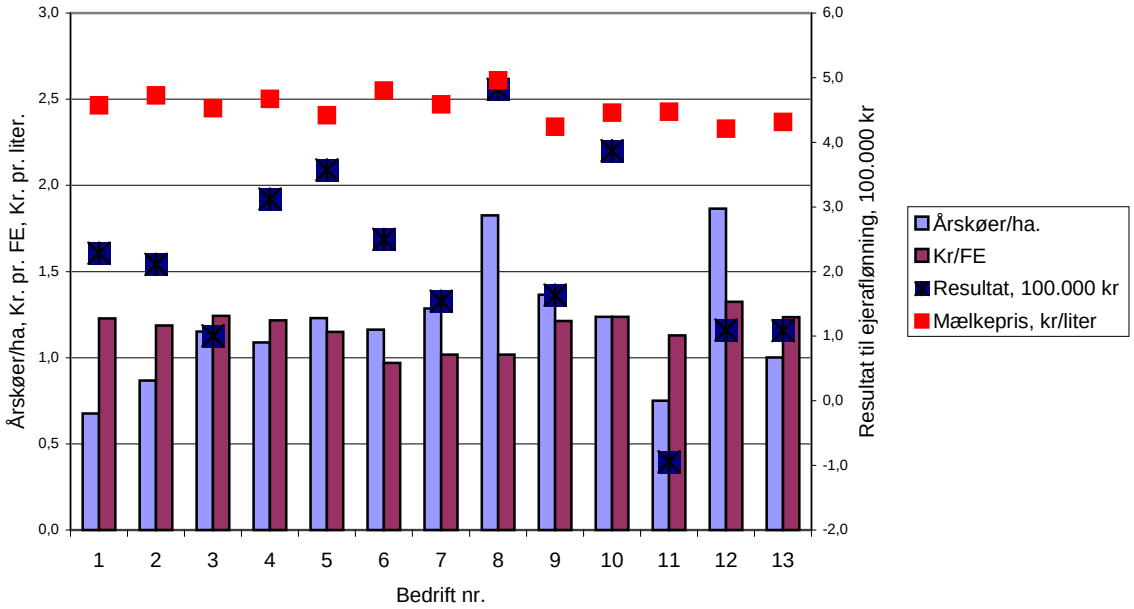

Note: Gennemsnit for perioden 1998-2001.

Note: Årets resultat til ejeraflønning (efter renter) inkluderer ikke indtjening udefra. Resultatet kan afvige fra det faktiske resultat idet renteudgifter er en beregnet størrelse.

Figur 4.7 viser, at på trods af en forholdsvis beskeden indtjening er der sket en væsentlig stigning i de samlede landbrugsaktiver på de fleste ejendomme. Figur 4.8 viser, at konjunkturgevinsterne er steget kraftigt på mange ejendomme. For enkelte bedrifter er konjunkturgevinsten på mellem 7 og 8 mio. kr. set over en fireårig periode. Hvis gevinsten blev realiseret ville det svare til en årlig konjunkturgevinst på næsten 2 mio. kr. På de fleste ejendomme har den årlige ændring udgjort mellem ¼ og en ½ mio. kr. Disse tal inkluderer dog ikke en eventuel udskudt beskatning af værdistigningen ved salg af ejendommen. Den kraftige stigning i ejendomspriserne og den betydelige kapitalbinding, som er forbundet med investeringerne, indebærer, at det er vanskeligt for yngre landmænd med lille egenkapital at etablere sig med egen bedrift.

Figur 4.7. Studielandbrug: Samlede landbrugsaktiver i 1998 og 2001

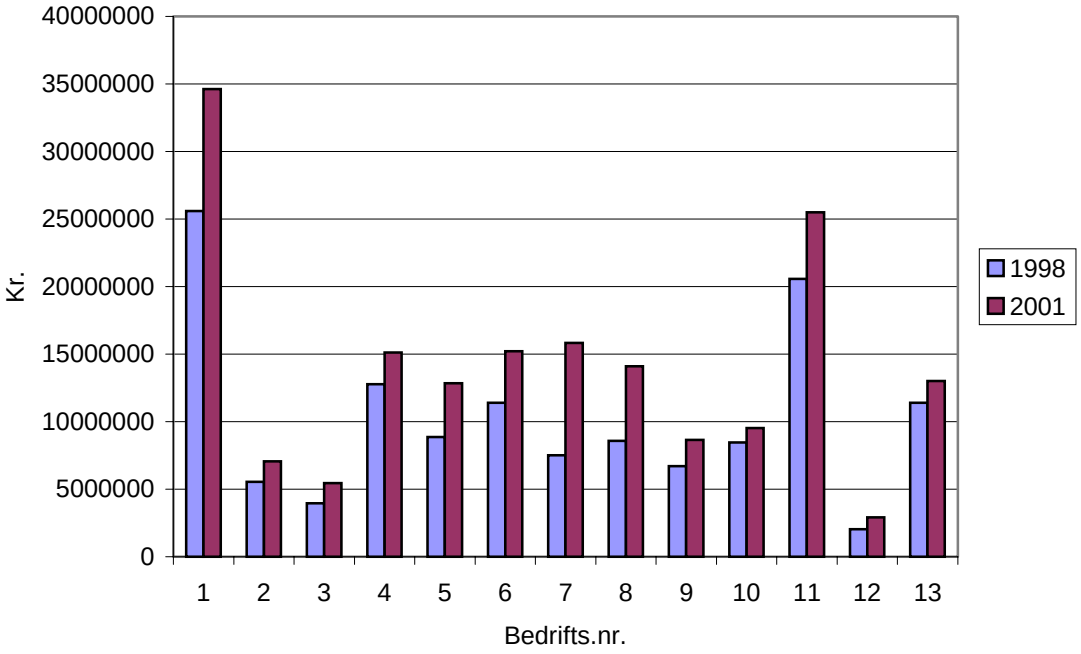

Figur 4.8. **Studielandbrug: Egenkapital primo 1998 - ultimo 2001 og konjunkturændring**

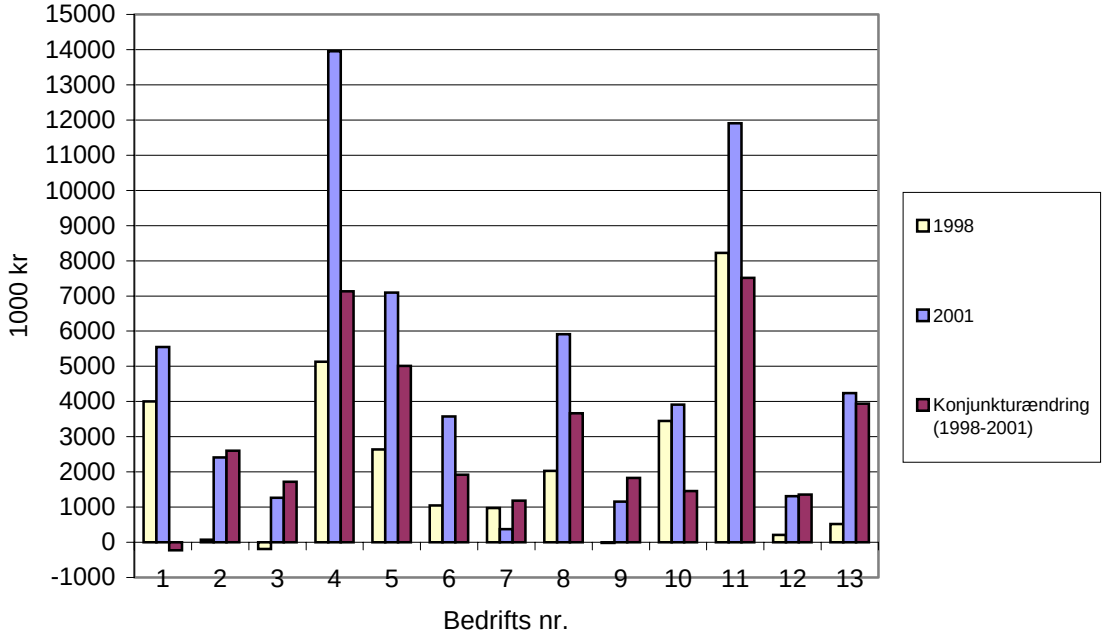

Note: Bedrift nr. 1: Mellemregninger mellem I/S interessenter.
Note: Bedrift nr. 7: Fra 2001 er bedriftens foderforsyning indgået i foderforsyningsselskab.
Note: Bedrift nr. 11: I/S ophørt i slutningen af 1998.
Note: Bedrift nr. 13: Dækker alene perioden 1998-2000.

Investeringer og kapitalforhold

Der er sket en væsentlig stigning i investeringerne på kvægbedrifterne i de senere år. Dette skyldes blandt andet tilbygning og modernisering af staldforhold, hvor der på flere og flere bedrifter er skiftet til løsdriftsstalde.

De betydelige investeringer har resulteret i højere rentebelastning og større afskrivninger, som har udhulet en del af de størrelsesøkonomiske gevinster og højere mælkeydelser som nogle landmænd har opnået.

De øgede investeringer har samtidig betydet en højere grad af fremmedfinansiering. Den årlige fremmedfinansiering er næsten tredoblet fra 1997-2001. Hvorimod egenfinansieringen har været konstant i samme periode. Den gennemsnitlige gæld er således steget fra 2,6 mio. til 4,4 mio. i 2001. Gældsprocenten har dog været nogenlunde konstant, men dette skyldes i overvejende grad konjunkturgevinsterne afledt af de stigende ejendomspriser.

Såfremt løn til ejeren fratrækkes (ca. 290.000 i 2001) har egenkapitalens forrentning reelt være negativ de seneste år. Omvendt er det også vanskeligt at fastsætte udgangspunktet for egenkapitalen, idet hovedparten af den årlige forøgelse af egenkapitalen bygger på konjunkturgevinster og kapitalændringer på aktiverne. Det vil i hovedtræk sige højere ejendomspriser.

For landbruget generelt har egenkapitalforskydningerne i gennemsnit udgjort mellem 289.000 og 772.000 kr. pr. bedrift de seneste 5 år og denne fremgang kan primært tilskrives konjunkturgevinster.

I FØI's regnskabsstatistik beregnes landbrugsaktivernes forrentningsprocent, som de seneste par år har ligget på under 1pct årligt for kvæg og grovfoder produktionen, hvilket er væsentlig under hvad kan man forvente i forrentning fra tilsvarende investeringer. Men hertil kommer værdistigninger på aktiverne.

Mælkekvoterne udgør også en betydelige del af landbrugsaktiverne. De større bedrifter er relativt set ligeså kapitalintensive som de mindre bedrifter. Værdien af inventar og bygningsmassen er dog generelt lidt højere på de større bedrifter end på de mindre bedrifter. Dette skyldes som omtalt investeringer i nye staldsystemer.

Tabel 4.3. Resultat, investeringer og finansiering, heltids kvægbedrifter

	1997	1998	1999	2000	2001
Antal bedrifter	12.512	11.561	10.652	9.976	9.602
RESSOURCER	---------- pr. bedrift. ----------				
Landbrugsareal, ha, primo	63	64	69	74	77
Dyreenheder	86	92	101	108	111
Arbejdsindsats, timer	3.621	3.653	3.671	3.769	3.852
Landbrugsaktiver, primo, 1.000 kr.	4.008	4.916	5.816	6.615	7.519
RESULTATOPGØRELSE, LANDBRUG	----------1000 kr. pr. bedrift.----------				
Bruttoudbytte	1.351	1.419	1.447	1.599	1.720
Planteproduktion	114	96	94	110	126
Kvæg	1.021	1.125	1.137	1.229	1.303
Svin	71	54	46	61	76
Andre husdyr m.v.	22	15	32	39	31
Tilskud i alt	125	128	138	160	183
Driftsomkostninger	959	1.006	1.042	1.133	1.264
Udsæd, foderstof, vedligehold m.v.	504	515	513	562	631
Maskinstation og andre tjenesteydelser	209	229	246	267	302
Afskrivninger i alt	153	165	180	195	210
Lønnet arbejdskraft	81	84	89	93	99
Ejendomsskatter	12	13	14	16	22
Driftsresultat før renter	393	412	405	466	456
Nettorenteudgift, landbrug	238	256	274	306	342
Driftsresultat	154	156	131	160	114
Lønningsevne. kr. pr. time	79	75	63	70	58
Konsolidering, løbende opspering[1)]	11,8	8,4	-36,1	-2,6	-49,2
INVESTERING OG FINANSIERING					
Investeringer	359	433	601	683	662
Heraf investeringer i bedriftens land-brugsaktiver	247	298	384	483	501
Nettokøb af jord og bygninger m.v.	75	75	96	144	110
Mælkekvote	7	14	19	72	71
Kvægstalde	35	67	115	84	133
Svinestalde	4	10	2	4	4
Fjerkræstalde, lagerbygninger m.v	14	18	18	32	20
Husdyr og lagerbeholdninger	17	3	1	25	21
Inventar	95	110	133	122	141
Egenfinansiering	204	207	183	244	207
Fremmedfinansiering	155	226	418	438	455
BALANCE, ULTIMO					
Aktiver i selveje	5.675	6.495	7.453	8.370	9.491
Gæld	3.034	3.421	3.885	4.449	5.129
Egenkapital, ultimo	2.641	3.074	3.568	3.921	4.362
Gældsprocent	53,5	52,7	52,1	53,2	54,0

[1)] Inkl. lønindkomst uden for landbruget.

Kilde: Fødevareøkonomisk Institut, Landbrugsregnskabsstatistik 2001.

Ovennævnte forhold viser, at opsparingen på malkekvægbedrifterne i høj grad bygger på konjunkturgevinster primært som følge af højere ejendomspriser. Hvorimod den løbende opsparing til konsolidering fra driften har været beskeden de senere år. På længere sigt er det selvfølgelig uholdbart at basere sin indtjening på konjunkturgevinster, idet prisudviklingen nemt kan vende blandt andet i forbindelse med en ændring i markedsrenten og den generelle købekraft i erhvervet og på det øvrige boligmarked. Samtidig er konjunkturgevinsterne ikke et udtryk for vækst i sektoren, som sådan, idet højere ejendomspriserne blot er et udtryk for, at kapital flyttes fra et område til et andet.

Sammenfatning

Markedsprisen for mælk har været relativ stabil i en årrække. Dette skyldes primært EU's markedsordning for mælk og smør og herunder kvote- og interventionsreguleringen på det europæiske marked. Den samlede produktionsmængde er derfor fastsat gennem kvotereguleringen.

Idet produktionen og mælkeydelsen har været stigende på bedriftsniveau har bruttoudbyttet også været jævnt stigende på stadig færre ejendomme. Omvendt har sektoren været vidne til stigende foderomkostninger, øgede investeringer og lavere priser på oksekød.

I hovedtræk har lønsomheden således været faldende i malkekvægsektoren de seneste 5 år. Den lave indtjening er dog i stor udstrækning blevet opvejet af betydelige konjunkturgevinster i form af højere ejendomsværdier siden midten af 90'erne. Samtidig er der sket en fortsat strukturudvikling hen imod færre, men større bedrifter.

På trods af den lave indtjening er der stor forskel mellem de enkelte bedrifter. Som antydet er der stordriftsfordele som direkte resulterer i en lavere arbejdsindsats og højere arbejdsproduktivitet. Disse gevinster har primært drevet ejendomsstrukturudviklingen, og det må forventes at denne udvikling fortsætter i de kommende år. Udover stordriftsfordelene er der samtidig en betydelig variation i driftsresultatet mellem forskellige malkekvægbedrifter. Det er vanskeligt at pege på enkelte årsager til succes og højere driftsresultat, men generelt er driftslederindsatsen af afgørende betydning. De ejendomme som har formået at reducere foderomkostningerne uden at reducere kvaliteten og mælkeydelsen har et godt resultat.

5. Investeringsøkonomi

Den traditionelle vækst på de enkelte kvægbedrifter har hidtil været baseret på nye investeringer i stalde og malkeanlæg og større produktionsenheder for at opnå stordriftsfordele i form af højere arbejdsproduktivitet og lavere enhedsomkostninger. En sådan udvikling vil dog ikke nødvendigvis skabe større værditilvækst i sektoren som helhed, men omsætningen vil fordeles på færre hænder.

I det følgende er foretaget en analyse af lønsomheden ved opførelse af 3 forskellige malkesystemer med tilhørende staldsystemer og opdræt: 1) Traditionel malkestald med sildeben, 2) Malkekarrusel og 3) Automatisk malkestald (AMS) i daglig tale malkerobot.

Analysen omfatter scenarier for en traditionel malkestald og karrusel med kapaciteter for de enkelte anlæg på 148 eller 296 malkekøer, hvilket svarer til en årlig mælkekvote på henholdsvis 1.200 og 2.400 tons. Desuden er foretaget en analyse af investeringerne i et AMS anlæg med tilhørende opdræt med plads til 128 malkekøer.

De generelle forudsætninger bygger på oplysninger fra J. B. Rasmussen, Landscentret og en sammenlignende undersøgelse af de tre systemer foretaget af produktionsøkonomigruppen Kvæg på Landbrugets Rådgivningscenter (se Rasmussen og Clausen (2001) samt tidligere beregninger af J. Christensen, Fødevareøkonomisk Institut (2000).

Denne undersøgelse adskiller sig fra ovennævnte, idet den både sammenligner de enkelte systemer samtidig med, at de totale investeringsomkostninger fastsættes. Det vil sige både malkeanlæg og tilhørende staldsystemer.

I analysen bestemmes de årlige kapital- og arbejdsomkostninger pr. årsko ved en udvidelse af bedriften. Efterfølgende sammenholdes omkostningerne med de forventede dækningsbidrag på bedrifterne.

Det forudsættes, at afskrivningsperioden er 12 år for malkeanlæg og inventar og 25 år for bygninger. Prisen for mælkekvoten udgør 3 kr. pr. kg, og de gennemsnitlige realrenteomkostninger er fastsat til 3 pct. for bygninger og inventar samt 5 pct. for besætning og kvote. Det forudsættes, at hverken besætning eller kvote afskrives. Arbejdsomkostningerne varierer afhængig af det valgte staldsystem, ligesom der også er forskel i de totale investeringer. Samtidig forudsættes det, at mælkeydelsen stiger ved anvendelse af malkerobot (AMS) i

forhold til de to andre systemer. Øvrige omkostninger forudsættes at være ens for de tre systemer.

Tabel 5.1 angiver kapitalbehovet og arbejdsomkostningerne for de forskellige investeringsscenarier pr. årsko. Investeringerne omfatter tillige gyllebeholder og siloanlæg til grovfoder. Der er dog ikke medregnet indkøringstab i de første etableringsår.

Tabel 5.1. **Kapitalbehov og arbejdsomkostninger, malkekvæg med opdræt**

Type[1)]	**Konventionel**	**Karrusel**	**AMS**	**Konventionel**	**Karrusel**
	148 malkekøer, 1.200 tons kvote	148 malkekøer, 1.200 tons kvote	128 malkekøer, 1.200 tons kvote	295 malkekøer, 2400 tons kvote	295 malkekøer, 2.400 tons kvote
Kapitalbehov	---------- Kr. pr årsko ----------				
Bygninger	47.640	46.522	44.952	44.574	43.727
Inventar	9.408	13.631	21.802	7.862	9.964
Anlæg i alt	57.048	60.153	66.754	52.436	53.690
Besætning	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000
Mælkekvote	24.375	24.375	28.032	24.375	24.375
Besætning og kvote, i alt	34.375	34.375	38.032	34.375	34.375
Investeringer, i alt	**91.423**	**94.528**	**104.786**	**86.811**	**88.065**
Kapital- og arbejdsomkostninger	---------- Kr. pr årsko ----------				
Afskrivninger, bygninger	1.906	1.861	1.798	1.783	1.749
Afskrivninger, inventar	784	1.136	1.817	655	830
Renteomkostninger, bygninger og inventar	1.711	1.805	2.003	1.573	1.611
Renteomkostninger, besætning og kvote	1.719	1.719	1.902	1.719	1.719
Arbejdsomkostninger, malkekvæg	1.418	1.418	802	1.214	1.214
Øvrige arbejdsomkostninger (opdræt m.v.)	2.200	2.200	2.200	2.200	2.200
Vedligeholdelse og service, malkeanlæg	177	177	434	128	110
Øvrig vedligeholdelse, inventar [2)]	430	430	430	430	430
Forsikringer[2)]	170	170	170	170	170
Energiafgift[2)]	40	40	40	40	40
Diverse omkostninger[2)]	250	250	250	250	250
I alt	**10.805**	**11.205**	**11.846**	**10.162**	**10.323**

[1)] De 5 scenarier og beregninger er baseret på data fra J. B. Rasmussen og S. Clausen, Landbrugets Rådgivningscenter 2001, Håndbog til driftsplanlægning 2002, LR, s. 162, samt Kvægbrug 21, Økonomiske betingelser og perspektiver af J. Christensen 2000, FØI.

[2)] Forholdsmæssige omkostninger baseret på FØI's regnskabsstatistik, serie B.
Realrente: Bygninger og inventar 3 pct, besætning og mælkekvote 5 pct.
Afskrivninger: Bygninger 25 år, inventar 12 år.
Det forudsættes, at besætning og kvote ikke afskrives. Mælkekvotepris: 3 kr. pr. kg.

Tabel 5.2 viser endvidere lønsomheden for de tre systemer ved tre forskellige dækningsbidragsniveauer (8.000 kr. , 10.000 kr. og 12.000 kr. pr. årsko). Analysen indikerer tydeligt at det alene er de mest effektive bedrifter, som kan opretholde en rimelig indtjening i forbindelse med investeringer i nyt staldanlæg. For alle 5 scenarier er det nødvendigt med dækningsbidrag på 10-12.000 DKK pr. årsko eller mere for at skabe en rentabel produktion under de givne forudsætninger.

Tabel 5.2. Lønsomhed ved 3 dækningsbidrags-niveauer, malkekvæg med opdræt

	Konventionel	**Karrusel**	**AMS**	**Konventionel**	**Karrusel**
	148 malkekøer, 1200 tons kvote	148 malkekøer, 1200 tons kvote	128 malkekøer, 1200 tons kvote	295 malkekøer, 2400 tons kvote	295 malkekøer, 2400 tons kvote
	---------- Kr. pr årsko ----------				
Scenario 1 Dækningsbidrag[1)]	**8.000**	**8.000**	**8.000**	**8.000**	**8.000**
Kapital- og arbejdsomkostninger	10.805	11.205	11.846	10.162	10.323
Rest til driftsledelse og risiko	**-2.805**	**-3.205**	**-3.846**	**-2.162**	**-2323**
Scenario 2 Dækningsbidrag[1)]	**10.000**	**10.000**	**10.000**	**10.000**	**10.000**
Kapital- og arbejdsomkostninger	10.805	11.205	11.846	10.162	10.323
Rest til driftsledelse og risiko	**-805**	**-1205**	**-1.846**	**-162**	**-323**
Scenario 3 Dækningsbidrag[1)]	**12.000**	**12.000**	**12.000**	**12.000**	**12.000**
Kapital- og arbejdsomkostninger	10.805	11.205	11.846	10.192	10.323
Rest til driftsledelse og risiko	**1.195**	**795**	**154**	**1.838**	**1.677**

[1)] Ved fuld aflønning af alle omkostninger til grovfoderproduktion, inkl. jordrente (exkl. plansiloanlæg til ensilage som indgår i investeringsbeløbet og kapitalomkostningerne, hvilket svarer til ca. 250 kr. pr. årsko).

En sammenligning med en tilsvarende opgørelse af dækningsbidraget[2] for hele landet i 2001 viser, at det gennemsnitlige dækningsbidrag blandt malkekvægbedrifterne udgjorde 8.909 kr. pr. årsko. Tilsvarende havde de største bedrifter med over 150 årskøer et dækningsbidrag på gennemsnitlig 9.206 kr. pr årsko.

[2] Se tabel 4.2. Dækningsbidrag 1 + rentebelastning, besætning og beholdning - omkostninger 2 vedr. grovfoder - omkostninger 3 vedr. grovfoder.

Den traditionelle malkestald er mest rentabel ved en udvidelse på 1.200 tons kvote. En fordobling af kvoten til 2.400 tons indebærer dog at størrelsesfordelene ved malkekarrusellen er så høje, at det reelt er på niveau med den traditionelle malkestald. AMS-anlægget kræver betydelige investeringer, som i givet fald skal hentes hjem gennem en tilsvarende højere mælkeydelse. Omvendt vil systemet formentlig indebære forbedringer i relation til arbejdsmiljøet.

6. Kortlægning af barrierer og muligheder for vækst i kvægholdet

På baggrund af de hidtidige analyser suppleret med informationer fra andre udredninger og forskningsprojekter og almindeligt kendskab til kvægsektoren skal i det følgende beskrives centrale vækstbarrierer og vækstmuligheder som grundlag for i et efterfølgende kapitel at udpege et begrænset antal vækstskabende initiativer. Opgaven er at beskrive barrierer og muligheder, der har afgørende betydning for udviklingen i malkekvæg- og oksekødsektoren, og som kan danne grundlag for en foranstaltning, et initiativ fra erhvervets og/eller samfundets side. Der vil i nogen grad være tale om subjektive vurderinger ved den afgrænsning, der konkret er valgt. Beskrivelsen har været drøftet med produktions- og økonomirådgivere fra Dansk Kvæg og Landscentret Økonomi og Jura.

Beskrivelsen gælder vækst i et 5-7 årigt perspektiv. Dvs. fjernelse af en barriere eller udvikling af en mulighed skal kunne få effekt på kort og mellemlangt sigt.

Produktionen skal finde sted inden for gældende og forventede rammevilkår for afsætning (EU-politik) og krav til miljø, sikkerhed og dyrevelfærd, ligesom den forventede landbrugslov og finansieringsvilkår (Yngre jordbrugerordningen) i henhold til nyligt afsluttede udvalgs- og arbejdsgrupperapporter antages for givne. Det vil sige, at det vil dreje sig om vækstbarrierer og –muligheder, der vedrører selve produktionstilrettelægningen og gennemførelsen samt de rammevilkår, der skabes via en teknologisk udvikling, ændrede samarbejdsformer, nye produkter og markedsstrategier samt rådgivning og uddannelse.

Da mælkeproduktionen er underlagt en kvote, vil der ikke kunne ske vækst i selve produktionen og formentlig heller ikke i oksekødproduktionen, da antallet af køer må forventes at falde i og med, at ydelsen pr. ko forventes at fortsætte med at stige. En stigning i den danske oksekødproduktion vil da forudsætte produktion af tungere slagtedyr og/eller satsning på en langt større andel af kødkvæg.

Vækst skal derfor i denne sammenhæng ikke forstås som vækst i samlet fysisk mængde, men i stedet at bevare og udvikle indtjeningen i bedrifterne, herunder aflønning af kapital og arbejdskraft under det pres på produktpriser, som sandsynligvis bliver resultatet af omlægninger i EU-politikken. Samtidig hermed må forventes en fortsat strukturtilpasning mod større, men færre bedrifter. Blot dette at opretholde den samlede produktion og indtjening under disse vilkår vil være en betydelig opgave for sektoren.

6.1. Markedsstrategi

Konkurrencestrategien i mælke- og oksekødproduktion har hidtil overvejende været omkostningsminimering, og der er ikke forventninger om, at dette vil ændre sig nævneværdigt. Via den økologiske produktion forsøges en produktdifferentiering bakket op af en statslig mærkningsordning og kontrol. Det økologiske regelsæt betinger, at der tages hensyn til miljø og dyrevelfærd. Malkekvægbedrifter med løsdriftsstalde og et tilstrækkeligt jordareal i forhold til besætningen er relativt lette at omlægge til økologisk drift, og det er da også denne driftsgren, der har haft størst succes i den økologiske produktion. 9-10 pct. af den samlede mælkeproduktion produceres i dag som økologisk.

Den økologiske mælkesektor er under tilpasning til markedsmulighederne, idet der er en betydelig overproduktion, hvilket har betydet nedsættelse af merprisen. Økonomien i økologisk mælkeproduktion vurderes i dag at være på niveau med den konventionelle produktion, og økologerne har tilsvarende behov for at være opmærksomme på omkostningerne.

Enkelte mælkeproducenter har oprettet eget mejeri med leverance til større forretninger på hjemmemarkedet. Generelt er det meget svært for primærproducenterne at gå ind i forarbejdning, markedsføring og salg, og det vurderes, at det fortsat vil være Arla Food, der helt overvejende vil varetage disse opgaver.

Der er i dag eksempler på mejerier, fx på Bornholm, der laver specialproduktioner og opnår højere priser, der resulterer i højere afregningspriser til leverandørerne. Det vil dog være meget vanskeligt at skabe forudsætninger for en produktdifferentiering via et generelt initiativ. Hvis der bliver for mange om at udbyde produktet, vil markedet blive ødelagt af for stort udbud, og priserne vil falde. Produktdifferentiering forudsætter en unik vare, som forbrugerne sætter pris på, og der skal være styr på udbuddet, hvis det skal lykkes.

Med konceptet Arla-gården vil der blive stillet skærpede krav til den fremtidige mælkeproduktion for at fremme produktkvalitet, dyrevelfærd og miljøhensyn. Der er tale om et generelt koncept for den samlede produktion, der kan bidrage til at styrke mejeribrugets samlede konkurrenceposition. For primærproduktionen vil udfordringerne ligge i at implementere de forskellige tiltag under hensyntagen til omkostningerne derved og set i sammenhæng med udviklingen i mælkepriserne.

For oksekødet er der generelle problemer med produktions- og afsætningsstrategien og alt efter, hvordan EU's midtvejsreform implementeres vil en i forvejen svag produktionsøko-

nomi blive yderligere forringet. Produktionen vil falde til fordel for import af oksekød, hvor Danmark i dag knapt nok er selvforsynende.

I rapporten ”Analyse af oksekødsektoren, nr. 156 2003” udgivet af Fødevareøkonomisk Institut beskrives de problemstillinger, som gør sig gældende i sektoren. En væsentlig del af oksekødproduktionen er direkte forenet med mælkeproduktionen, fx udsætterkøerne, som det ikke i dag kan betale sig at færdigfede, og som derfor ikke kan blive et kvalitetsprodukt. En væsentlig del af slagtekalve- og ungtyreproduktionen foregår ligeledes på malkekvægbedrifter, men der findes dog et antal producenter, der har specialiseret sig i denne produktion. Produktion af kødkvæg i ammekobesætninger foregår ofte i deltidsbedrifter (hobbyproduktion) og i forholdsvis lille skala.

På denne baggrund er det vanskeligt at opnå ensartede kvaliteter, og der er ikke tilstrækkelige incitamenter til at introducere ændringer, der kan fremme produktion og afsætning. Samtidig søger de store supermarkedskæder at opnå en gunstig markedsposition baseret på egne mærkningsordninger og opkøb via kvægmarkeder og hos enkelte producenter. Slagterileddet består af flere virksomheder med Danish Crown som den største med ca. 60 pct. af markedet.

Skal dansk oksekødproduktion kunne forbedre sin indtjening og markedsføring, er der behov for en ny strategi, der omfatter en større grad af professionel indsats og omorganisering i primærproduktionen, der giver grundlag for en kvalitetsforbedring og en sikkerhed for kvalitetsleverancer. Samtidig må der i markedsføringen satses på spisekvalitet og fødevaresikkerhed. Der er forskellige initiativer i gang for at øge salget af kvalitetsoksekød. Det er imidlertid nødvendigt med en mere grundlæggende strukturtilpasning i primærproduktionen og en specialisering af oksekødproduktionen, hvis den skal gøre sig fri af bindingen og konkurrencen til mælkeproduktionen.

6.2. Teknologiudvikling

Bag den strukturudvikling, arbejdsrationalisering, stigning i ydelse og udbytter mv., der har fundet sted i malkekvægsektoren, ligger en omfattende teknologiudvikling forstået bredt. Kombineret med driftsledelse og rådgivning er der sket betydelige produktivitetsfremgange. Det er vigtigt, at den teknologiske udvikling fortsætter som grundlag for fremtidige produktivitetsfremgange og sikring af konkurrenceevnen.

På nogle områder er der behov for en indsats, så der kan ske en hurtigere implementering og udvikling.

Veldokumenterede opgørelser fra Studielandbrug (Gårdrapporter 2001) viser betydelige forskelle i produktionsomkostninger mellem forskellige grovfoderafgrøder. Det skyldes forskelle i management, men også de valgte tekniske løsninger. Produktionspriserne er ofte langt større end gældende kornpriser, og generelt er spørgsmålet om foderforsyningsstrategien er optimal?

Med EU's midtvejsreform afkobles arealstøtten, og det vil påvirke den indbyrdes konkurrenceevne mellem afgrøderne. Foderomkostningerne udgør den største omkostningspost i malkekvægholdet, og det vil fremover være meget afgørende, at foderforsyningen er optimal, herunder markmaskiner og lagringssystemer.

Samarbejde mellem bedrifterne om foderproduktion måske ligefrem en afkobling fra selve kvægbedriften til udførelse på en planteavlsbedrift, der specialiserer sig i foderfremstilling, kan være en mulighed. På længere sigt kan genteknologien måske give yderligere produktivitetsfremgange i foderfremstillingen.

Der stilles i dag store krav til håndtering af husdyrgødningen og udnyttelse af næringsstofferne på markniveau for at undgå ammoniakfordampning, N-udslip til vandmiljøet, lugtgener og smittespredning. Det må forventes, at der i den nye Vandmiljøplan III bliver stillet yderligere krav fx til udnyttelse af fosfor. Der er betydelig interesse for at finde teknologiske løsninger, så problemerne kan afhjælpes, og således at krav til eget areal, harmoniareal og gødningsaftaler samtidig kan mindskes. Sådanne teknologier vil formentlig omfatte separation, biogas, syretilsætning til gyllen og luftrensning. Der er en udvikling i gang på dette område, men der er behov for at styrke indsatsen på det teknologiske område, ligesom der er behov for en demonstrationsindsats og økonomiske vurderinger.

I dag bygges næsten udelukkende løsdriftsstalde til malkekøer, og i mange tilfælde anvendes spaltegulve. Dette giver en ret høj ammoniakfordampning fra staldrummet. I henhold til rapporten "Teknologiske virkemidler til nedbringelse af næringsstofbelastningen" fra undergruppe F3 til forberedelse af Vandmiljøplan III vil anvendelse af profilerede/rillede gulve med dræn og skraber have en god effekt. I tilfælde af nybyggeri vil meromkostninger herved være beskedne. Men konceptet skal yderlige udvikles og demonstreres.

En indsats på dette område skal ses i sammenhæng med de klovproblemer, som mange besætninger slås med, og som kan skyldes, at gulvene er fugtige af gylle. Muligheden for at løse et miljøproblem samtidig med et velfærdsproblem er nærliggende.

I forbindelse med nye og større kvægstaldes indretning og drift er der behov for at fokusere på arbejdstilrettelægning og hensigtsmæssige løsninger på malkning, transport og fordeling af foder. En væsentlig forudsætning for investeringsøkonomien er, at arbejdsforbruget pr. ko med opdræt reduceres. Der er behov for forskning, udvikling og demonstration på området, herunder anvendelse af informationsteknologi og automatisering. Nye stalde udstyres ofte med sensorer og anden elektronik til måling af udbytte, dyrenes tilstand, tildeling af foder m.v. Men alle disse muligheder bliver ofte ikke udnyttet tilfredsstillende i driftsledelsen.

6.3. Arbejdskraft

Den strukturtilpasningen, der sker i kvægholdet, forudsætter foruden dygtige driftsledere også en ansat arbejdsstyrke med de rette kvalifikationer. Forudsat, at arbejdsforholdene, herunder arbejdsmiljø, og aflønningen er konkurrencedygtige, vil disse medarbejdere normalt kunne skaffes. I nogle tilfælde benyttes ansatte af udenlandsk herkomst, hvilket kan stille særlige krav til oplæring. Erhvervet må naturligvis følge udviklingen og være parat til en indsats for at rekruttere og uddanne den nødvendige medarbejderstab.

6.4. Generationsskifte, organisation og finansiering

Det er naturligvis vigtigt, at de store kvægbedrifter, der allerede findes eller opbygges i de kommende år, kan generationsskiftes. En større landbrugsvirksomhed skal som andre større virksomheder sikre kontinuiteten i produktion, investeringer, finansiering og ledelse hen over et generationsskifte. Det lader sig ikke gøre ved, at en ung landmand med beskeden egenkapital og uden ledelsesmæssige erfaringer overtager bedriften på en gang. Og ældre tids praksis med at lave en nedslidningsstrategi op mod generationsskiftet er uhensigtsmæssigt og nærmest uladsiggørligt, når det drejer sig om større bedrifter, som vi vil få fremover.

Generationsskifteløsninger vil, hvad enten det er inden for familien eller til tredjemand, i langt højere grad end i dag kræve samarbejde mellem den ældre og den yngre generation. I rapport nr. 149 om ”Generationsskiftemodeller” fra FØI redegøres for forskellige løsningsmodeller, der kan sikre driftsledelseskapacitet og finansiering ved generationsskifte, således at risikoen kan afdækkes på hensigtsmæssig måde. Her gælder generelt at mere frie mar-

kedsvilkår, som der lægges op til i EU-politikken, formentlig vil øge prisrisikoen i kvægproduktionen, og den risiko står man også overfor ved generationsskifte.

De modeller, der kan peges på, er glidende generationsskifte, hvor den unge generation gradvis overtager ejendommen over en 5-10 årig periode. Dette kan ske i kombination med forpagtningsordninger, oprettelse af produktionsselskab og skattemæssig succession, ligesom en eller flere medarbejdere kan inddrages. Der kan også være tale om, at flere unge landmænd overtager som et driftsfællesskab, ligesom overtagelsen kan ske via en selskabsdannelse, hvor det er anparter eller aktier, der handles, og driftskapitalen bevares i selskabet. Et af problemerne ved de traditionelle generationsskifter er, at virksomheden tømmes for kapital, hvorved gældsprocenten bliver uhensigtsmæssig stor.

I det hele taget vil kvægbruget kunne styrkes ved mere horisontalt samarbejde mellem bedrifterne og i nogle sammenhænge også vertikalt med forsynings- og afsætningsleddene. Eksempler på dette er foderforsyningsselskaber, maskinfællesskaber og fællesskaber omkring opførelse af en ny stald. Sådanne samarbejder kan give nye tilpasningsmuligheder for bedrifter, der ellers er låst fast og være en fordel ledelsesmæssigt og økonomisk. Det forudsætter naturligvis, at et personligt samarbejde kan etableres med de krav, det stiller til fælles målsætning, resultatdeling og ”kemi” mellem parterne.

6.5. Ledelse og styringssystemer

Set ud fra den betydelige spredning, der er i kvægbedrifternes resultater, er der potentiale for en betydelig indtjeningsfremgang via mere effektiv driftsledelse og tilhørende anvendelse af styresystemer, beslutningsstøtte mv. Sådan har det egentlig altid været, men det er aldrig lykkedes at indsnævre de observerede forskelle. Det er imidlertid ikke ensbetydende med, at det ikke kan lade sig gøre via en forbedret rådgivningsindsats. Der er eksempler på (se fx Kvægbedrifternes harmonisering - fremgangsmåde, resultater og perspektiver for ledelse og rådgivning 691. beretning 1991, Statens Husdyrbrugsforsøg), at det kan lykkes at rette op på økonomien og få bedrifterne ind i bedre ledelsesmæssig position.

Det er bl.a. disse resultater, der har inspireret til projektet ”Kvægproduktion 2010”, hvor der i et samarbejde mellem Landscentret, Dansk Kvæg og Økonomi og Jura, DJF og FØI søges udviklet og afprøvet en helhedsorienteret virksomhedsrådgivning for kvægbedrifter i nært samarbejde med lokale rådgivere og landmænd.

Det er vigtigt, at man er opmærksom på de mange nye krav, der stilles til virksomhedsledelsen, i og med, at bedrifterne bliver større og større, og hvor der tillige er et personale, der skal ledes. Generelt viser resultaterne fra kvægbedrifterne, at der er behov for et løft i indtjeningen allerede i dag, og det forstærkes fremover af det pres, der vil være på mælkeprisen og kødpriserne.

Ledelsesindsatsen skal styrkes inden for alle områder af virksomhedens udvikling, virksomhedens tilpasning og virksomhedens daglige drift. Der en behov for at gøre en ekstra indsats i både forskning, undervisning og rådgivning på dette område.

Et område, hvor der er behov for en særlig indsats, er at få håndteret de nye dimensioner i ledelsesarbejdet som udspringer af kravene vedrørende miljø, husdyrsundhed og husdyrvelfærd. Disse elementer er endnu ikke i tilstrækkelig omfang integreret i driftsledelsen og stiller nye krav til registreringer, beslutningsstøtte og praktisk håndtering. Der kan her henvises til konceptet Arla-gården, der indeholder en række krav til dokumentation og kontrolforanstaltninger.

Landmandens problem er, at økonomi, miljø, sundhed, velfærd, produktkvalitet mv. ikke kan løses isoleret set, således som foranstaltningerne ofte beskrives i forskningen og lanceres fra det offentlige. På bedriftsnivau skal alle ønskerne løses samtidig, gå op i en højere enhed, og det er her vanskelighederne virkelig viser sig. Der er derfor behov for at udvikle metoder og ledelseskoncepter. der integrerer økonomisk ledelse med miljøledelse og sundheds- og velfærdsledelse.

6.6. Rådgivning og uddannelse

De forhold, der er beskrevet foranstående, stiller betydelige krav til rådgivning og uddannelse i kvægsektoren.

I Danmark findes et velfungerende apparat til at varetage disse opgaver, og man søger hele tiden at tilpasse sig situationen. Alligevel kan der være behov for mere perspektiv i arbejdet, så man er klar med løsningerne den dag, der er brug for dem. Og udviklingen går ganske stærkt.

De relevante parter bør iværksætte et strategisk analysearbejde, der tager sit udgangspunkt i landbrugserhvervets, og i dette tilfælde kvægholdets, forventede tilstand 2010-2015 og de afledte krav til rådgivningen og uddannelsen. Prognoserne vil vise, at der maksimalt vil væ-

re 3. til 4.000 kvægbesætninger til den tid, og hvilke behov har de for rådgivning og uddannelse? En sådan ”strategisk øvelse” vil givetvis give anledning til en del overvejelser, der allerede i dag kræver forberedelse og forandringer.

7. Initiativer og foranstaltninger til fremme af vækst og økonomi

Af foranstående afsnit om vækstbarrierer og udviklingsmuligheder kan mere eller mindre direkte afledes en række vigtige initiativer og foranstaltninger, der hvis de realiseres, vil kunne understøtte vækst og økonomi i kvægbruget. Det er ikke muligt at sige, hvor stor vækst eller, hvor stor fremgang i indtjening en given indsats vil kunne resultere i. Der er mange andre forhold, der vil være bestemmende for udviklingen, herunder produktpriserne, renteudvikling, politikken vedrørende miljøbeskyttelse og jordlovgivning og landbrugspolitikken i øvrigt.

I tabel 7.1 er givet en oversigt over afledte initiativer, deres karakter og udførende parter. I fald nogle af disse ideer skal realiseres, skal der naturligvis forud laves et planlægningsarbejde og en projektbeskrivelse, der nærmere beskriver mål, metode, forventede resultater, ligesom der vil skulle fremskaffes et finansieringsgrundlag.

Tabel 7.1. Mulige initiativer til fremme af vækst og økonomi i kvægbruget

Initiativ	Forslagets karakter	Varetages af
Strategi for oksekødproduktionen	Strategisk analyse af problemer og muligheder	Dansk Kvæg, Kødbranchens Fællesråd, Danish Crown, Dansk Landbrug
Effektivisering af den fremtidige foderforsyning og grovfoderproduktionen	Forskning, udvikling, demonstration	Landscentret, DJF, FØI, lokalkonsulenter, landmænd
Teknologier til behandling af husdyrgødning	Forskning, udvikling, demonstration	Landscentret, DJF, FØI, fabrikanter, brugere
Reduktion af N-emissioner fra løsdriftsstalde og forbedret gulvmiljø	Udvikling, demonstration	Landscentret, bygningskonsulenter, landmænd
Forbedret arbejdstilrettelægning og logistik i store løsdriftsstalde, udnyttelse af styringselektronik	Forskning, udvikling, demonstration	Landscentret, DJF, fabrikanter, brugere
Implementering af nye generationsskiftemodeller	Udvikling, demonstration	Landscentret, Økonomi og Jura, FØI, ejendomskonsulenter, finansieringsinstituttet
Integreret økonomi, miljø-, sundheds- og velfærdsledelse	Forskning, udvikling, demonstration	DJF, FØI, Landscentret, lokale konsulenter, landmænd
Kortlægning af fremtidens behov og krav til landmandsuddannelse og rådgivning	Strategisk analyse, perspektivplan for kvægholdet 2010-2015	Landscentret, landbrugsskolerne

Landbruget vil selv skulle udføre en del af arbejdet primært via den landsdækkende rådgivningstjeneste. På de fleste områder er der dog lagt op til et samarbejde med sektorforskningen og med brugerkredsen. Om finansieringen kan ske via basis- eller programmidler kan ikke afklares i denne sammenhæng.

Vedrørende markedsstrategi er valgt et initiativ for oksekød, hvor der synes at være de største problemer. Det foreslås, at de involverede parter går sammen og laver en ny strategi for den danske oksekødproduktion, naturligvis baseret på detaljerede analyser af de forskellige produkttypers markedsmæssige og økonomiske muligheder. I den forbindelse må man finde ud af, om der skal satses på kvalitetsoksekød eller man i stigende grad skal importere dette og så anvende udsætterdyr, som man bedst kan.

På teknologiområdet er medtaget fire initiativer. Foderforsyning og grovfoderproduktion er et vigtigt område hvor der er behov for både forskning, udvikling og demonstration, herunder om der ikke bør ske en specialisering så markdrift og pasning af besætningen i større omfang adskilles ved et samarbejde mellem kvægbedrifter og planteavlsbedrifter.

Teknologier til behandling af husdyrgødning er p.t. mest efterspurgt fra svineholderne, men i husdyrtætte områder har kvægholderne også problemer med afsætningen og udnyttelsen af næringsstofferne, der kan begrænse bedrifternes tilpasning og udvikling.

Reduktion af N-emissioner fra løsdriftsstalde påvirker ikke vækst og økonomi direkte, men dette at kunne begrænse udslip af ammoniak kan være en fremtidig fordel i VVM-ansøgninger. I samme forbindelse bør indgå mulighederne for at forbedre gulvmiljøet, så klovproblemer (dyrevelfærd) reduceres. Rene og tørre overflader vil give et plus for begge problemstillinger.

Endelig er medtaget et forslag om forskning, udvikling og demonstration vedrørende arbejdsgange i store løsdriftsstalde, udfodringsteknik, malketeknologi, transport af foder, og anvendelsen af sensorer og anden styringselektronik. Der er mange muligheder for at rationalisere arbejdsindsatsen i kvægholdet og bruge elektronik i styringen af de fleste operationer. Men mulighederne udnyttes ikke i praksis i tilstrækkeligt omfang.

Der må udvikles og demonstreres nye modeller for generationsskifte af fremtidens store kvægbesætninger. Derfor er foreslået en udviklings- og demonstrationsindsats, hvor ideen er at indsamle erfaringer fra bedrifter, der praktiserer alternative modeller for generationsskifte ved brug af driftsfællesskaber, samarbejde mellem den yngre og ældre generation

og/eller forskellige selskabsdannelser. På dette grundlag udbredes kendskabet til de nye modeller.

Der er næppe tvivl om, at det største potentiale for forbedret indtjening i kvægbedrifterne er gennem en forbedret ledelsesindsats. Der er netop iværksat et projekt, der sigter på at forbedre såvel den økonomiske som produktionsmæssige styring i kvægbedrifter og give rådgivningen større gennemslagskraft. Derudover er der behov for at udvikle ledelsesindsatsen på miljø-, sundheds- og dyrevelfærdsområdet, men integreret med den økonomiske ledelse. Der stilles forslag om en forsknings-, udviklings- og demonstrationsindsats.

Det sidste forslag, der er medtaget, er strategisk analyse og en perspektivplan for den fremtidige undervisning og rådgivning af kvægbrugene. Udviklingen går meget stærkt i disse år foranlediget af nye markedsvilkår og andre ændringer af rammebetingelserne. Derfor kan rådgivning og undervisning meget let blive ”sejlet agterud” i forhold til ændringer i behov og krav. Et bidrag til at undgå dette kunne være den foreslåede strategiske analyse.

Afslutningsvis bør bemærkes, at stort set alle de stillede forslag til initiativer og foranstaltninger er baseret på en tværfaglig og tværinstitutionel indsats. Det er ikke tilfældigt. De kommende års problemstillinger for landbruget, og her kvægbruget, kræver nye løsningsmodeller, hvor det er nødvendigt at kunne arbejde på tværs af fagområderne.

Referencer

Christensen, J. (2000): Kvægbrug 21, Økonomiske betingelser og perspektiver, indlæg ved Løsdriftsforeningens 40 års jubilæumsmøde, 8. marts, 2000.

Christensen, J. og Frandsen, E. (2001): Økonomiske perspektiver for økologisk jordbrug, Rapport nr. 124, Fødevareøkonomisk Institut.

Danmarks Statistik, Landbrug 2001.

Danske Andelsselskaber (2003): På vej mod Arlagården, 27. marts 2003. www.landbrug.dk

Direktoratet for Fødevareerhverv (2003): Vækstmuligheder gennem innovation for fødevaresektoren i Danmark.

Enemark, P. S. (2002). Kvalitetskonceptet ”Arlagården”. Indlæg på efterårskonference 2002.

Fødevareministeriet (2003): Reformen af EU’s landbrugspolitik den 26. juni 2003. Notat.

Fødevareøkonomisk Institut (2002): Landbrugets økonomi, efteråret 2002

Fødevareøkonomisk Institut (2002): Økonomien i landbrugets driftsgrene 2000 Serie B nr. 85.

Fødevareøkonomisk Institut (2002): Landbrugsregnskabsstatistik 2001, Serie A nr. 86.

Fødevareøkonomisk Institut (2003): Jordbrugets prisforhold 2002, Serie C nr. 87.

Fødevareøkonomisk Institut (1999): Landbrugets prisforhold 1998, Serie C. nr. 83.

Henneberg, U. et al. (1991): Kvægbedrifternes harmonisering, resultater og perspektiver for ledelse og rådgivning. Beretning 691. Statens Husdyrbrugsforsøg.

Landboforeningerne (2001): Landøkonomisk oversigt 2001, Axelborg.

Landboforeningerne (2002): Dansk Landbrug 2010 – udviklingsscenarier, Axelborg.

Landbrugsraadet (2003): Raadsnyt, nr. 2 30 juni 2003, Midtvejsreformen af EU's landbrugspolitik.

LR (2002): Håndbog til Driftsplanlægning, Landbrugets Rådgivningscenter, Landbrugsforlaget, s. 147-150.

LR (2002): Håndbog i kvæghold, ; Landbrugets Rådgivningscenter, Landbrugsforlaget, s. 147-150.

Mikkelsen, P. (2003): Kommentar ved indlæg på Dansk Kvæg kongres 2003. Indlæg ved Dansk Kvæg kongres 2003, s. 2-7

Munk, A. (2003): Økonomien i oksekødsproduktionen under ændrede rammevilkår, indlæg ved Dansk Kvæg kongres 2003, s. 58-59.

Ottesen, H. og Lund, M. (2003): Analyse af oksekødsektoren. Med særligt fokus på markedsførings- og afsætningsstrategier. Rapport under udgivelse. Fødevareøkonomisk Institut.

Philipp, P. og Mikkelsen, P. (2003): Dansk Kvægs strategier og mål for kvægbrugets udvikling samt politiske og faglige aktiviteter, indlæg ved Dansk Kvæg kongres 2003, s. 2-7.

Rasmussen, K. W. (2003): Politisk bestemte vilkår for at producere mælk og oksekød frem mod 2013. Indlæg ved Dansk Kvæg kongres 2003, s. 54-55.

Rasmussen, J. B. og Clausen, S. (2001): En økonomisk sammenligning af tre malkesystemer – Malkestald, malkekarrusel og automatisk malkning (AMS), LR.

Studielandbrug (1997-2001): Gårdrapporter, Landbrugets Rådgivningscenter.

Svendsen, S. (2003): Analyse af generationsskiftemodeller. Rapport nr. 149. Fødevareøkonomisk Institut.

Undergruppe F3 (2003): Forberedelse af Vandmiljøplan III. Teknologiske virkemidler til nedbringelse af næringsstofbelastningen.

Vestergaard, N. M. (2003): Økonomiske forskelle mellem kvægbedrifter – årsag og virkning, Indlæg ved Dansk Kvæg kongres 2003 samt overheads, s. 66-67.